وەزارەتی رۆشنبیری، وەزارەتی "داهێنان" ...هەندرێن

راستییەکەی ئەو بڕیارە گشگر و ئاڵۆزەی وەزارەتی رۆشنبیریی، کە گوایە وەک دەگوترێت ئەو بڕیارە بەرەنجامی پێشنیازکردن و تیبینییەکانی نووسەرێکی ئەکادیمیی رۆژهەڵاتی کوردستان، دکتۆر بەختیار سەجادییش ئەنجامدراوە، چونکە دیارە لێرە ئاستی نووسەران و ئەکادیمییەکانمان زۆر داماون، بەردەوامی هەمان سیاسەتی کارکە نارختستنەکانی بواری رۆشنبیرییە. خەڵاتکردنی هەزاران کەس بە ناوی "داهێنان" لە لایەن ئەو وەزارەتەوە، سانسۆرکردنێکی "داهێنەر"انەی بەهای رۆشنبیریی بوو. کەواتە ئەو بڕیاری سانسۆرکردن بە رەنگەی ژمارەی سپاردن، بە بیانەی پاراستنی"بەها پیرۆزەکانی نیشتمان" و ... تاد، کە راستییەکەی خودی ئەو حیزبانە و وەزارەتەیش رۆزی ئەو "بەها نیشتینانیی"ەنایەن ریسوا کردووە، هەمان سیاسەتی بە مشەخۆرکردن و بە دەمکوتکردنی زمانی رۆشنبیرییە بە ناو و پاساوی جیاوازەوە.

هەرچەندە لێرە سانسۆرکردنی کتێب تشتێکی زۆر نوێ نییە، چونکە رەنگە زۆر کتێب هەبن لە حکومەتی ئەولای چاپبکرێن، کەچی لێرە لەوەکەی دیکە چاپ نەکرێن و بە پێچەوانەشەوە. هەروەک زۆر کتێب هەن لە رووی ناوەڕۆک و زمانییەوە چاپ دەکرێن، هەقی قەدەغەکردنییان هەیە، چونکە هەم رووحی رۆشنبیریی بەد و بەدفەڕیی بڵاو دەکەنەوە و هەمیش زمان تاڵانکردن و چێژی داوەشاو.

لەوەش بترازێ، ئەگەر کۆمەڵگەی ئێمە خاوەن دەستەیەک "رۆشنبیر"ی خاوەن ئەتکی رۆشنبیریی بوواین، ئەو وەزارەتە لە سەرەتای تەشکیلبوونی حکومەتی کوردییەوە تا ئێستا نەدەبوو بە بەشێک لە بە مشەخۆرکردن و بەرخۆرکردنی رۆشنبیریی نووسەران، چونکە کەس نییە نەیزانێت، کە ئەو وەزرارەتە بووەتە بە مۆڵگەی حەشاماتێک لەو نووسەر و مووسەری بەناوی "مودیر" و "موەزەف"گەلەی بندیوار.

بۆیە ئێستایش بەشێک لەو"رۆشنبیرە داهێنەر"ە بندیوارییانەی خودی ئەو وەزارەتە، وەک پاسەوانی "ئازادی نووسین" لەگەڵ حەشامات واژۆیان کردووە. ئەوها کورد بوو بە "داهێنەر"ی تەرزە "رۆشنبیر"گەلێک کە لە یەککاتدا هەم شۆڕشگێڕی "داهێنەر"ی بندیوارن و هەمیش "رۆشنبیر"ی بەرهەڵستکاریی پاسەوانی بەچێکی ئازادیی.

کەواتە ئەو بڕیارە "داهێنەر"انەی وەزیری رۆشنبیریی!، هەرچەندە وەناچێت تشتێکی نوێ بێت، کە هەڵایەکی نوێی بە ناوی"ژمارەی

سپاردن" لەناو هەڵایەکانی دیکەی کۆمەڵگەی مارانگازی ئێرە چێکردووە، کە ێەمەیش بەرھەمی ئەو ئەدا و ئەتواری نا-رۆشنبیرانەی کۆمەڵگەی ئێمەیە کە ساڵانێکە کەڵەکەی دەکات.
لێ ئەگەر کورد و حکومەتۆکە یەک بە دوای یەکەکانی پەرۆشییەکی "کولتووریی و زمانیی"یان هەبووایە، بەلای کەمییەوە دەبوو وەک تۆڵەکردنەوە لەو هەموو مێژووی سانسۆرکردنەی کە لەسەر بێدەنگکردنی زمان و نووسین بە کوردیی لە لایەن داگیرکارانییەوە پەیڕەو کراوە، خاوەن وەزارەتێکی کولتووریی بووایە کە "داهێنەر"ی سیاسەتی ئازادکردنی زمانی کوردیی بووایە، تا ئەو زمانە بیتوانیبایە بوونە دەمبەستکراوەکەی بەرھەڵدراو داهێنانی کردبایە.

هەندرێن
٢٠٢٠/٩/٢٨

شایەتییەک بۆ مێژوو منازر□کەی مەلا بەختیار و نەوشیروان مستەفا … ستیڤان شەمزینی

لە ئۆکتۆبەری ساڵی 2008دا، مەلا بەختیار داوای لە نەوشیروان مستەفا کرد، پێکەوە دیبەتێکی کراوەی تەلەفزیۆنی ئەنجام بدەن، لە ئەلفەوە تا یای هەموو شتێک باس بکەن. ئەم تەحەدایەی مەلا بەختیار پێش نۆ ساڵ لە مەرگی نەوشیروان مستەفا و چەند مانگێکیش پێش دروستبوونی گۆڕان بوو. ئەوەی ئامادەیی خۆی دەرنەبڕی بۆ ئەو دیبەیتە کراوەیە، نەوشیروان مستەفا بوو. من ئەو کاتە وتارێکی کورتم لە دوای لاپەڕەی گۆڤاری "نێوەند" لە ژمارەی "57"ی مانگی نۆڤەمبەری 2008دا بڵاوکردەوە کە داوام لە نەوشیروان مستەفا کرد بۆ روونکردنەوەی ئەو راستییە تەم لێ نیشتووانەی مێژوو بەشداریی بکات، هاوکات رووبەڕوو هەمان داوام لە نەوشیروان مستەفا کرد، ئەو بەهیچ شێوەیەک ئامادە نەبوو بێتە پای نابەتێکی لەو جۆرەوە. بۆیە پێموایە مەلا بەختیار مەرگی نەوشیروان مستەفای وەک دەرفەت نەقۆستووەتەوە لە بڵاوکردنەوەی کتێبەکەیدا بەڵکو پێش دوانزە ساڵ

داوای دیبەیتی تەلەفزیۆنی کردووە. بەهەرحاڵ ئەمەی خوارەوە ئەو وتارەیە ساڵی 2008 بڵاوم کردووەتەوە:

منازەرەکەی مەلا بەختیار و نەوشیروان مستەفا

وەک بینیمان “مەلا بەختیار”ئەندامی دەستەی کارگێڕیی مەکتەبی سیاسیی یەکێتی نیشتمانیی کوردستان، لە ڕۆژنامەی”چاودێر”ەوە بانگهێشتی نەوشیروان مستەفای کرد بۆ ڕووبەڕووبوونەوە، لە منازەرەیەکی کراوەی تەلەفزیۆنییدا. دیارە مەبەستی سەرەکیی”مەلا بەختیار” لەسازدانی ئەو منازەرەیە ڕاکێشانی نەوشیروانە بۆ نێو گفتوگۆیەکی ڕاستەوخۆ، کە بێگومان هەم دەبێتە هۆی بەتاڵبوونەوەی ئەو ئەفسوونەی لە دەوری ناوبراو دروستکراوە. هەمیش دەبێتە پەردە هەڵماڵینێک لە ڕووی ڕاستینەی نەوشیروان مستەفا کە نەوەک چاکساز نەبووە بەڵکو بەقەبارەیەکی ترسناک بەشداربووە لە پەرەپێدانی ئەو کولتوورە سیاسییەی ئەستاکە بەحیساب لە دژی وەستاوەتەوە و چاکسازیی تێدا دەکات. ئەم بانگهێشتەی مەلا بەختیار یەکێکە لە هەنگاوە هەرە زیرەکەکانی باڵەی بەرامبەر لە دژی ئەو باڵەی نەوشیروان کە زیاتر لە وتاری “ئێمەو ئەوان”ەوە خەتەکانی دیاریکرد و خۆی لە باڵەی گشتیی یەکێتی پێ جیاکردەوە. بۆ هیچ سێ ودوویەک ئەو بانگهێشە،دەستپێشخەریی و پێشنیارەی “مەلا بەختیار” بۆ ئەوە نییە لە ڕێگەی منازەرەیەکەوە بگەنە ئەنجامێکی ئیجابیی، بەڵکو جۆرێکە لە سەلماندن بە نەوشیروان ئەویش وەک ئەوان بە قەبارە و سەنگی خۆی بەشداربووە لەو”ناعەدالەتی”یەی ئەوەی لە وتاری”ئێمەو ئەوان”دا بەتوندیی ڕەخنەی جیددی لێگرتووە.

لەباری واقیعیشەوە نەوشیروان مستەفا نە ئەوەیە خۆی لە یەکێتی دابڕیبێت و ئەوەی ڕاگەیاندبێت ئەو ئیتر یەکێتی بۆ خێر و شەڕییەوە ڕەت دەکاتەوە، نە ئەوەش وەک دەستی چەپی یەکێتی درێژە بە چالاکیی بدات، ئەو لەلایەکەوە وتاری”ئێمە و ئەوان” دەنووسێت و لەلایەکی دیکەشەوە خۆی بە هاوبەش و پشکدار دەزانێت لەو بودجە و داهات و سەروەتەی هەنووکە بەدەستی “یەکێتی”یەوەیە. لەسەرێکەوە دەیەوێت وەک باڵی ریفۆرمخواز و ئۆپۆزیسیۆن نمایشی خۆی و کۆمپانیای وشە بکات، لەسەرەکەی دیکەشەوە هێشتا خۆی بە بەشێک لەجیسمی یەکێتی دەزانێت و ڕەوایی بەخۆی دەدات چەندێک ئارەزووی دەکات لە داهاتەکان و سامانی ئەو حزبە پشکدار و برابەش بێت. ئیدی فەلسەفەی ئەو منازەرەیەی مەلا بەختیار داوای کرد و نەوشیروان ڕەتیکردەوە، هەر لەوەدا نەبوو ئەو دوو کەسە کە ناکۆکییەکی قووڵ و مێژوویان لەگەڵ یەکتر هەبووە و هەیە، کەشێکی شەخسیی نێوان خۆیان

یەکلابکەنەوە، چونکە وەک وتمان مەبەستی سەرەکیی لە ڕووبەڕووبوونەوەی ئەو دوو کەسایەتییە لە ڕێی منازەرەیەکی کراوەی تەلەفزیۆنیی و لەبەردەم چاوی جەماوەر، بەچەکداهێنانی نەوشیروان مستەفا و کەمپانیایەکەیەتی بەتایبەت لەڕێی خستنەڕووی پانۆرامای کردەوە و چالاکییەکانی نەوشیروان مستەفا لە مێژووی یەکێتیدا، هەروەها لەڕێگەی ئەو لێکدژیی و ناکۆکییەی ئێستاکەش بەهەڵوێستەکانییەوە دیارە، کە وەک ئاماژەمان پێدا لە ڕوویەکەوە ئەندازیاری چاکسازیی و داینەمەی هێزی بەرهەڵستکارییە و لەڕوویەکەی تریشەوە بەشێکە لە دەسەڵات و پارتێکی سەرەکیی دەسەڵات.

من وا تێدەگەم نەوشیروان مستەفا دەبێت ڕێگەیەکی ڕۆشن بگرێتە بەر. ڕێگەی خۆ یەکلاکردنەوەی یەکجارەکیی، یان هەڵبژاردنی بەرەو سەنگەری ئۆپۆزیسیۆنەکان، یاخود بەشدار و بەشێک لەڕەوتە گشتییەکە. لەوە بەدواوە یاریکردن لەنێوان ئەو دوو سەنگەرەدا مەهامەکەی بەتاڵ دەکاتەوە و لەپێش چاوی هاووڵاتیانیش سەنگ و بەهایەکی ئەوتۆی نامێنێت. بۆیە ئەگەر ئەمڕۆش بەپاساوی بەهێز و تارادەیەک قەناعەتپێکەر خۆی لە داواکەی مەلا بەختیار بدزێتەوە، ئەوە بەگومان لەداهاتوودا دەیان داوای تری هاوشێوەی بەرەو ڕوو دەکرێتەوە، تەنانەت لەلایەن هێزەکانی تریشەوە ئەو داوایەی لێدەکرێت، بەگومانیش خۆدزینەوە لە هەموو داوا و پێشنیارەکان جگە لەوەی متمانەی کاڵ و کاڵتر دەکاتەوە، لەهەمان کاتیشدا دەبێتە هۆکاری داڕوخانی یەکجارەکیی پڕۆژەکەی کە ناوی چاکسازیی و شەفافیەتی لێناوە. ڕەنگبێ ئەم گلاستنۆس و پرێسترۆیکایەش هێندەی ئەوی گورباتچۆف ڕۆڵی هەبێت و سەرئەنجامەکەی بەداخەوە ناخۆش و تراژیدیی بێت.

تێبینی: ئەم وتارە لە ژمارە "57"ی گۆڤاری "نەوەند" لە مانگی نۆڤەمبەری ساڵی 2008دا بڵاوکراوەتەوە.

ستیڤان شەمزینی

سانسۆرکردن مێژوویەکی دوورو درێژی هەیە... ئاراس سەعید

کام بەهاو کامە شیرازەیی کۆمەڵایەتی، لەپێناوی بەهاو نەریتە پیرۆزەکانی نیشتمان و نەتەوە، یان لەقاڵبدانی ئەقڵ و خەساندنی فیکر و سەرکوتکردنی ئازادی بیروڕا.

1. سانسۆرکردنی نوسین و بیرکردنەوە نەک شتێکی نامۆ نیە بۆ کۆمەڵگای ئێمە، بەڵکو مێژوویەکی دورو درێژی هەیە. لەماوەی ئەم زەمەنە مێژویەدا سانسۆرکردن بەسیستماتکیکراوە و لەڕێگەی مۆنپۆڵ کردنی سەکتەری پەروەردە و کاروباری ئاینی و ڕۆشنبیریەوە. بازنەیەکی فیکری و کلتوری سەپاو و تواندنەوەی جیناوەکانی من و تۆ و ئەو لەناو ئێمە و ئەوەو ئەواندا. دەسەڵاتی سیاسی لەمێژە لەڕێگەی کارخانەکانی پەروەردەوە هەوڵی بەرهەم هێنانی تایپێک لەمرۆڤی پاسیف و دەگامەیە. لەمنداڵیەوە وەکو تاکێکی گوێڕایەڵ پەروەردەدەکرێت و ئەقڵەی منداڵ وەکو تەنەکەی خۆڵ پڕ دەکرێت لەزبڵ و خاشاکی باو. مرۆڤ بۆی نیە هیچ گومانێک لە وتەکانی مامۆستا و وانەکە هەبێ و هەمووان ئامادەدەکرێن لەسەر یەک شێواز

بیربکەنەوە و گوێڕایەڵی مامۆستا و لەخۆیان گەورەترین. وردە وردە ئەم مرۆڤە دەرونی دەق دەگریت بم شێوازە ڕاهێنانەوەو لەداهاتوشدا گومانی لەهیچ شتێک نیەو ڕۆبۆت و مەیمونێکی ئامادەکراوە بۆ لەخورەن. مامۆستایی ئایینی بەبێ هیچ سانسۆرێک پرسی ئەخلاق دەگەڕێت بۆ کۆمەڵە حەرام و حەڵاڵی ئایینی، پرسی ئازادی دەگەڕێت بەملکەچبونی خودا و گومانکردن دەکاتە گوناهێکی گەورە و واوەیلا و گومڕایی بۆ ئەو کەسانەی وگومان لە بەرنامەی ئیسلام دەکەن. سەکتەری ڕۆشنبیریش لەڕێگەی ڕۆشنبیرە کۆنزیرڤاتیڤەکانیەوە بەردەوامە لەبەرهەمهێنانی فیکری کۆنەخوازی و ڕوحی ناسیۆنالیزم و پیرۆزکردنی سەرکردە. پوچەڵکردنەوەی هەر ڕوئیاو فکرێکی نوێ کە تابۆ و پیرۆزیەکانی تێک دەشکێنێ.

2. بەها و نەریتە پیرۆزەکان چین؟

کاتێک زۆرینە دەق دەگرێت بە کۆمەڵێک دەق و چیرۆک وئەفسانەوە ئیتر ڕاستەوخۆ دەبێتە تابۆیەکی پیرۆز، بەواتایەکی تر، هیچ کەسێک مافی فۆڕمەلە کردن و ڕیفۆرمکردنی نیە. ئەمانە جگە لەکۆمەڵێک ترادسیۆنی خێڵ و نەتەوە و یاسایی ڕەهایی ئایینی هیچی زیاتر نین. ڕێزگرتن و ملکەچی بوونی ئیتیکی دەستەجەمعی، چەپاندنی بیرکرنەوە و ڕوئیای تاکەکەسە لەلایەن زۆرینەوە. سانسۆر واتا، بیرکردنەو تێڕوانینی لەگەڵ ئەقڵیەتی خێڵە ژنکوژەکانی کوردستان و حیزب و ئیسلامی سیاسی جیاواز بێت دەبێت دەستکاری بکرێت یاخود ڕێگری لێبگرێت.

3. ئەم بەیانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، گەڕانەوەیە بۆ سەدەکانی ناوەڕاست و مۆنۆپۆڵکردنی ئازادی بیروڕا و دروستکردنی بەربەستە لەبەردەم هەر فیکری نوێ و هەوڵێکی کراونەوە لەکۆمەڵگادا. سانسۆر دانان بەکتێب لەلایەن نوخبەیەکی حیزبی و ئایینەوە هیچ جیاوازی نیە لەگەڵ سوتاندنی جیۆردانۆ برۆنۆ و سوکایەتی کردن بەگالیولۆ سوتاندنی کتێبەکانی ئیبن ڕوشد. وەزارەتی ڕۆشنبیری بەم بەیانەی کلتور و فەرهەنگی کوردی لە باردۆخی وەستاو قەیرانی و فیکری و ئەخلاقیدا نەک بەرەو پێشەوە نابات، بەڵکو باردۆخی فەرهەنگ و فیکر و کلتوری کوردی دەگەڕێنێتەوە بۆ سەردەمی کۆپەرنیکۆس و سەدە تاریکەکان و سەردەمی عەراقی دوای موعتەزیلە.

سەرەتای بە نەخوێندەوارکردنی کۆمەڵگەی کوردی ... شوانە حەسەن ئەبوبەکر

یەکێک لەو پرسانەی کەدەسەڵات لەکوردستان چەندین ساڵە کاری جیدی بۆ دەکات بریتیە لەپرسی (بێ ئەهمیەتکردن)، دەسەڵات هەر لەسەرەتا دەستی برد بۆ بێ ئەهمیەتکردنی خۆشەویستی نیشتمان و کوردایەتی لەڕێگەی کوشتنی ئینتمای مرۆقی کورد، چونکە لەفەرهەنگی حزبی کوردی هەمیشە پێناسەی حزب یەکسان بووە بەپێناسەی کوردایەتی و ڕێکخستنەکانی حزب بریتین لەهاوڵاتیانی ڕەسەن و پلەیەکی کۆمەڵگە، ئەم جیهانبینیە وایکرد کەپرسی هەڵاواردن لەسەر بنەمای ئینتما لەدایک بێت و تێرکردنی بەشێک و برسیکردنی زۆرینەی شەقامی کوردی لێبکەوێتەوە، بێگومان هەر ئەم سیاسەتە ناهاوسەنگەش بوو ئافرەتێکی بارزانی برسی پاشماوەی ئەنفالی ناچارکرد بە (کازمی) بڵێت: (کوردستان ئەمانەتی تۆ بێت)، لەدیدگای ئەم ئافرەتەوە دەسەڵات چەندین ساڵە لەپاراستنی ئەمانەتەکانی ئەم کوردستانە کە (خاک و خەڵک)ە ڕاستگۆ نەبووە، چونکە خەڵکەکەی وا برسی و هەژار خستوەو سنورەکانی نیشتمانیشی ڕۆژ دوای ڕۆژ بەرەو بچوکبونەوەی زیاتر بردوە.

یەکێک لەو خەونانەی تریش کەدەسەڵات لەدوای دووهەزارەوە کاری جیدی بۆکردوە بریتیە لەپرسی بێ ئەهمیەتکردنی (بڕوانامە)، لەڕێگەی دوو ئاقاری جیاواز:

١- هەر لەدوای ساڵی (٢٠٠٠)ەوە ساڵانە خوێندکارێکی زۆر لەزانکۆو پەیمانگاکانی کوردستان دەردەچن، بەڵام ئەم دەرچونە چانسی ئەوەیان پێنادات لەکەرتی (تایبەت و حکومی) دابمەزرێن و مومارەسەی پسپۆڕی خۆیان و خزمەتیش بەکۆمەڵگەی کوردی بکەن، بۆیە بڕوانامەکانیان بەتەنیا بۆتە کاغەزێکی بێژمارەو لەماڵەوە تۆزی لێ نیشتوە، بەداخەوە زۆر جار بینیومانە لەخۆپیشاندانەکاندا خوێندکاران ئەو بڕوانامەیە دەسوتێنن کەزیاتر لە (١٦) ساڵە شەونخونیان بۆی کردوە وەک ئاماژەیەک بۆ بێ بەها بوونی، بەگشتی ئەم حاڵەتەش گەر سەرنج بدەین کاریگەری نەرێنی دروستکردوە و بۆتە خۆرەیەک و حەز و توانای

خوێندکاری کوردی بەگشتی بە خوێندن و بەدەستهێنانی بڕوانامە کوشتوە.

٢- بەڕوانامەدارکردنی کادری حزب فاکتەرێکی ترە بۆ بێ ئەهمیەتکردنی بڕوانامە لەکوردستان، چونکە حزب لەچەند ساڵی ڕابردودا بەلەشاو کادری بێتوانای خۆی نارد بۆ زانکۆکان بەمەبەستی بەدەستهێنانی بڕوانامەی بەکالۆریۆس و ماستەر و دکتۆرا، بۆ ئەوەی دواتر پۆستە باڵاکانی زانکۆ و پەیمانگاکانیان پێپێبکاتەوەو حزب ئەم ناوەندانە کۆنترۆڵبکات، لەکاتێکدا زۆرینەی ئەمانە لەبەرئەوەی بەڕێگە ڕاستەکەدا کەکۆششکردنە نەڕۆیشتن بەیە بەڕێگە ڕاستەکەشدا ناگەڕێنەوە و فێری پشتبەخۆبەستن نابن، کەواتە بینیومانە ئەوانە زۆرجار خوێندنیش تەواو دەکەن کەچی ناتوانن خاوەنی دوو قسەی مەعریفی و پڕۆژەیەکی ئەکادیمی بن لەپسپۆڕیەکەیان، لاتان سەیرنەبێ ئوستاذی زانکۆ هەبێت لەخوێندنی ئۆنلاینی پار ساڵدا نەیتوانی بێت کۆمپیوتەرەکەی بەباشی لەپڕۆسەکەدا بەکار بهێنێت، خاوەن دکتۆراشم بینیوە تاکو هەشتاش لەخەیاڵی ئەودا دونیا بەوجۆرەیە کە (زینی وەرتە) بریتی بێت لە سنوری نێوان هەرێم و وڵاتی ئێران.

یەکێک لەو پرسانەی کەدەسەڵات لەم ساڵانەی دوای دەستی بەبرد خەونی بە نەخوێندەوارکردنی جیلی داهاتووی کۆمەڵگەیە، نەخوێندەواری بەمانا تەقلیدیەکەی کەنەبونی توانای خوێندن و نوسینە بەشێوازێکی دروست، بەنەخوێندەوارکردن دەمێکە خەونی قوەی دەسەڵاتە بەئامانجی بەڕەعیەتکردنی کۆمەڵگەی کوردی و کوشتنی توانای سۆراخکردن لای جیلی داهاتوو، سەرەتای ئەم بەرنامەیە بەدابڕینی ڕۆحی مامۆستا لەناوەندەکانی خوێندن دەستی پێکرد ئەوکاتەی کەپاشەکەوتکردن و لەدزینی موچەی مامۆستایان کرایە ئەمری واقع و بەئۆنلاینکردنی ناوەندەکانی خوێندنیش پڕۆسەی نەخوێندەوارکردنی تاکی کورد وا تەواو دەکات، لەکاتێکدا سیستمی ئۆنلاین ساڵی ڕابردو بەکۆموکورتیەوە لەزانکۆ و پەیمانگا و خوێندنگاکان تاقیکرایەوەو سەرکەوتو نەبوو، بۆیە مەنهەجە خوێندراوەکە بە تاقیکردنەوە داخەنەکرا، تخوا چ ڕەوای حەقە ئەمساڵیش بەئامادەکاری پێشوەخت بە خوێندنی ئۆنلاین پڕۆسەیەکی شکستخواردوی ساڵی ڕابردو دوبارە بکەینەوە، گەر تاکە ئامانج لەی بریتی نەبێت لە بەرنامەیەک کە خوێندکاری کورد ساڵێکی بێ بەرهەمی زانستی بخوێنێت و قەناغی بنەرەتیش ئەوەی فێری بووە لەساڵانی ڕابردو گەر ماندونەبونی کارای ماڵەوەی لە پشت نەبێت ئەوا ئەویشی بیر دەچێتەوەو ئەنجام مرۆڤێکی نەخوێندەوار دەردەچێت.

دەرینکەیێ لە نێوان جیهانی ژێرەوەی داستانی دەمموزی و بەهەشتی ژێرزەمینی جەمشید دا...دکتۆر مەولود ئیبراهیم حەسەن

پوختەی توێژینەوەکە :

ئەفسانەو ئایین و شوێنەوار سێینەی هه رێکێن کە مرۆڤ جە دەست و هزری خۆی تێدا بە جێهێشتووەو چالاکی خۆی تێدا نواندووە ،بۆ پێی توێژینەوە زانستیەکان دەرکەوتووە کە مرۆڤ لە ڕۆژگارەکی یەکجار زووەوە لە سەر ئاستی(ئایین و ئەفسانەو فەلسەفە)ەو بیری کردووتەوەو بە پێی ئەو ئایین و ئەفسانەو فەلسەفەشەوە شاخی هه ڵکەیوەو نەخشی کردووەو پەرستگاو پەیکەرو خانووی درووستکردووە . ئەمە بە سەلماندنی ئەم ئایە لەم توێژینەوەیەدا شاری (دەرینکەیێ) ژێر زەوی لە باکووری کوردستان لە گەڵ (جیهانی ژێرەوە)ی داستانی (ئینەننا و دەمموزی = عەشتارو تەموز) سەمەری و (بە هه شتی ژێرزەمینی) جەمشیدی پاشای کەیانیدا دەکەین بە بابەتی توێژینەوەیەکی بەراوردکاری و بە دوای زەمەن و خالەکانی هاو بە شەکانیان دا دەگەڕێن و هه وڵدەدەین پەیوەندی نێوانیان بدۆزینەوەو ڕووداوی داستانەکان بهێنینەوە نێو جوگرافیای دەرێنکەیێ ولە مەشدا پەنا بە زانستیی شوێنەوارو مێژووی کۆن و هەمما ئایینی و فەلسەفیەکانی ئەو بیرو هزرە کەنانە دەبەین کە سەرەداوو شوینەواریان لە جوگرافیای ڕووداوی داستانەکان دەستدەکەون .لەم لێکۆلینەوەشدا بە پێی پێویست سود لە زیاتر لە پسپۆریەک وەردەگرین ، ئەوەش (زانستی ئەفسانە ناسیی و شوێنەوارناسیی و ئایینناسیی و مرۆڤناسیی و مێژووە) کە لای ئەمە لێکۆلینەوەکان سەلماندوویانە کە پسپۆریەکان هه رهه موویان بەرهه می بیرکردنەوەی مرۆڤن لە هه موو سەردەم و شوێنێکدا، هه ربۆیە لە زۆر ڕووەو تێکەڵکەنەوەو لێکدانا بەڕێن .

لە کۆتایيدا ئەو ئەنجامانە دەستنيشان دەکەين کە لێکۆڵينەوەکە پێی گەيشتووە ،
کليلی وشەکان : جيهانی ژێرەوە ،بەهه شتی ژێرزەمينی ، عەشتار، دەمموزی ، جەمشيد ، دێرينکۆيۆ

پرۆفيسۆری ياريدەدەر دکتۆر مەولود ئيبراهيم حەسەن
زانکۆی سەلاحەدين – هه ولێر – ٦/٢٠١٩
/Dr.Mawlud Ibrahim Hassan
هێما بە کار هاتووەکان :
بۆناسينەوەی سەرچاوەو کتێبەکان ئەم هێما يانەمان بە کار هێناوە .
١-کتێبەکان ژمارەی زنجيرەيی بۆ نووسراوەو ئەگەر کوردی بێت –ک- لەگەل دانـــدراوە ،-ع- بۆ کتێبە عەرەبيەکـــان و –ف- اس بۆ کتيبە فارسيەکان و لە گەل ناوی نووسەر .
٢-لە سەرچاوە ئەلەکترۆنيەکانيش ديسان بە دانانی –ک- ی کوردی و –ع- عەرەبی و –ف –ای فارسی کتێبەکان ليکجياکراونەتەوە .

وشە کليلي□کان : جيهانی ژێرەوە ، بە هه شتی ژێر زەمين ، دەمموزی ، عەشتار ، جەمشيد ، دێرينکۆيۆ ،
پێشەکی :-
ئەفسانەو ئايين و شوێنەوار سێينەی هه رەک□ن کە مرۆڤ جێ دەست و هزری خۆی تێدا بە جێهێشتووەو چالاکی خۆی تێدا نواندووە ، بە پێی توێژينەوە زانستيەکان دەرکەوتووە کە مرۆڤ لە ڕۆژگارێکی يەکجار زووەوە لە سەر ئاستی(ئـايين و ئەفسـانەو فەلسـەفە)ەو بيـری کردووتەوەو بە پێی ئەو ئايين و ئەفسانەو فەلسەفەشەوە شاخی هه ڵکۆڵيوەو نەخشی کردووەو پەرستگاو پەيکەرو خانووی درووستکردووە .
ئێمە بۆ سەڵماندنی ئەم ڕايە لەم توێژينەوەيەدا شاری (دێرينکۆيۆ) ی چين لە ژێر چێنی ژێر زەوی لە باکووری کوردستا لە گەڵ (جيهانی ژێرەوە)ی داستانی (ئين□نا و دەمموزی = عەشتارو تەموز) سۆمەری و (بە هه شتی ژێرزەمينی) جەمشيدی پاشای کەيانيدا دەکەين بە بابەتی تـوێژين□و□ي□کی بەراوردکـاری و بە دوای زەمەن و خـاڵە هـاو بە شەکانيان دا دەگەڕێن و هه وڵدەدەين پەيوەندی نێوانيان بدۆزينەوەو ڕووداوی داستانەکان بهێنينەوە نێو جوگرافيای دێرێنکۆيۆ ولە مەشدا پەنـا بۆ زانسـتيی شـوێنەوارو مێـژووی کۆن و هێمـا ئـايينی و فەڵسـەفيەکانی ئەو بيـرو هـزرە کۆنـانە دەبەيـن ، کە سـەرەداوو شوينەواريان لە جوگرافيای ڕووداوی داستانەکان دەستدەکەون .لەم لێکۆلينەوەشدا بە پێی پێويست سود لە زياتر لە پسپۆريەک وەردەگرين ، ئەوێش (زانستی ئەفسانە ناسيی و شوێنەوارناسيی و ئاييناسيی و

مرۆڤناسیی و مێژووە) کە لای ئێمە لێکۆڵینەوەکان سەڵماندوویانە کە پسپۆریەکان هه رهه موویان بەرهه می بیرکردنەوەی مرۆڤن لە هه موو س□□رد□م و شو□ن□ک□□دا، هه ربۆیە لەزۆر ڕووەو ت□ک□□د□کەنەوەو لێکدا نا بڕێن .
لە کۆتاییدا ئەو ئەنجامانە دەستنیشان دەکەین کە لێکۆڵینەوەکە پێی گەیشتووە ،

گرفتی توێژینەوەکە :-
ئەوەی لە م توێژینەوە یەدا ئەوەی مەبەستمانەو وەک گرفت ماوەتەوەو تائێستا لە توێژینەوە جیهانیەکانیش چارەسەر نەکراوەو بە پرسیار ماوەتەوە ، بە واقیعکردنی هه ندێک لە ڕووداوە ئەفسانەیی و ئایینیەکۆنەکانە . لێر لە ئەفسانە مەبەستمان ئەو ئەفسانەن کە بە شێکن لە میێژوو وئێستا وەک خەیاڵ و نەبوو دەناسرێن ، هه روەها لە ئایینیش مە بەست ئەو ئایینانەن کە لە دەرەوی (ئایینە ئاسمانیەکان) ن و ڕۆژگارێکی زۆریان بە سەردا ڕابردووەو لە دنیایی باوەڕو خەیاڵ ماونەتەوە . ئێمەش لەم توێژینەوەیەدا دەمانەوێ لە ئەفسانەو خەیاڵەوە جارێکی تر بیانکەین بە واقیع و شوێنی ڕووداوکانیان بدۆزینەوەو بیانکەین بە بەشێک لە مێژووی کۆنمان . لێرەش سی سابەتی هه رەگرنگمان هه ڵبژاردووە ، کە بێ شک گرنگیەکی جیهانیان هه یە ..ئەوێش (جیهانی ژێرەوە
)ی داستانی تەمموزو عەشتاری سۆمەری و(بەهه شتی ژێرزەمینی)ی جەمشیدی پاشای ئەفسانەیی کەیانیەکانی ئێران و ڕۆژهه ڵات و (شاری ژێرزەمینیی دێرینکۆیۆ)ی چەند ین چین بە ژێریەکەوەی ژێر زەویەکەی کوردستانی باکوورە و کە هه رئێستا ناوبانگیکی ئەفسانەیی هه یە .
لە ئەفسانەی خەیاڵەوە بۆ زەمینی بەرچاو
هه رئێستا لە نیو ئەو ئەفسانەی کە لە نێو کوردەواری دگێڕدرێنەوە ، زۆر جار ئەفسانە دەگاتە شوێنێک و پاڵەوان لە – کونە شاخیک – یان لە – دەمی بیرێک – ەو دەچێتە جیهانیکی ترو لە ئەفسانەکەدا بە – بن دونیایێ – ناو دەبردرێ ، ئەو بن دونیایە هه مان ئەو – عالم السفلی – جیهانی ژێرەوە – یەی ئەفسانە ی سۆمەرییەکانە ! ئەرێ ناکرێ ئەو کونەشاخ و دەمە بیرە هه ر ئێستا ش لە نیو وڵاتدا هه بن بتوانین بە چاوی سەری خۆمان ببیبێنین ؟ هه بن و بتوانین لە وێوە ئێمەش بچینە ئەو بن دونیاو جیهانی ژیرەوە یە!؟
بەڵێ ..هه رئێستا لە کوردستان زۆر ئەشکەوت هه ن تا ئیستا هیچ ک□س نەگەیشتوونەتە کۆتایی و لێکۆڵەران بۆیان ڕوون نە بووەتەوە لە نیو ئەم کونە بێ بنەدا دواجار چی هه یەو چی هه بووە ! لە(چیای قەرە چوغ) لە سەر قسەی دانیشتوانی ناوچەکە کونە ئەشکەوتی واهه یە کە

جۆگە ئاوی بە ناودا دەڕواو زۆر کەل و پەلی تێدا بووە کە دەستیان داوەتێ بوون بە خۆڵ و ئەشکەوتەکە لە هه ندێ جیگادا زۆر فراوانەو لە هه ندێ جێگاش دەبێ لەسەر زگ بۆی بخشی و هێشتا کەس نە گەیشتووەتەبنی و لە ڕووی شوێنەواریەوە نەدۆزراوەتەوەو تۆمار نە کراوە .(١-ک- حەسەن.٢٠٠٠) زۆر جار باسی بیرێک دەکرێ کە هێندە قووڵە هه رچی هه ردەدەنە خوارەوە ناگاتە بنی ! ئایا ناکرێ ئەم دەرگاو کون و دەمە بیرانە دەرگای شارێکی ژیر زەوی بن وەک دەرگای (دێرینکۆیۆ) ئەو دەرگاو کونەی لەساڵی ١٩٦٣ دا هاوڵاتیەک کە خەریک بوو خانووەکەی خۆی دەسکاری دەکرد لە پڕ کونیک پەیدابوو ، دواجار ئەو کونە دەرگای شاریک بوو کە (١١) چین لەژێر یەک هه لک□□□راون و هێندە گەورەو سەیرە پسپۆران بە (شاری جنۆکان) ی ناو دەبەن ، ئەو شارە بە قسەی شوێنەوارناسەکان جێگای ٢٠ هه زار تا ٥٠ هه زار کەسی تێدا دەبیتەوە !! ئەو دێرینکۆیۆیە دەکەوێتە ناوچەی (وێران شەهر) و لە کوردستانی باکوور . توبڵێ ئەو دێرینکۆیە هه مان ئەو شارە نەبێت کە(زەینە فۆن) سەرکردەی گەڕانەوی دەهه زاریۆنانیەکە لە ساڵی ٤٠١پێش زایین باسی دەکات ؟ زەینەفۆن لەبارەی شارێکی ژێر زەوی دەنووسێ □ خانووەکانی ئێرە لەبن زەوی دروستکرابوون دەرگاکان وەکوبیروابوون بەڵام ، لەخوارێ فراوان دەبوونەوە ، تۆنیل بۆئاژەلەکان لی درابوو ، کەچی خەلکەکان بە پەیژە دەچوونە خوارێ ،لە نیوماڵە کانیشدا مەڕوبزن ومانگا هه موو بە بە چکەوە لەوی بوون،گەنم وجۆوشەڕابی جۆلە نیو کووپە دانرابوون کووپەکان پڕکرابوون و لییان دەڕژا ، قەمیشیان تێڕاکرابوون،کەسێک تێنووی بایەقەمیشی لە شەڕابەکە ڕادەکرد وهه لی دەلووشت ، شەڕابەکە توندبوو، دەبووایە ئاوی تێکەڵ بکرێت .پیاوکە لێی ڕاهاتبا پێی دڵخۆش دەبوو .)

(٢-ک- محمد، ل١٢٦،٢٠١٢) . زەینەفۆن ئەم باسکردنەی پآش ئەوە دێت کە لە ڕووباری خابوور دەپیڕێتەوە ودەگاتە کوردستانی باکووری ئێمڕۆ . ناکرێ ئەم خانووانەی ژێرزەوی هه مان دێرێنکۆیۆی ئێستابن کە هه موو ئەو باسانە دەیگرێتەوە کە زەینەفۆن بۆ – خانووەکان – شاری ژیرزەویەکەی کردوون !؟ هه ر زەینەفۆن لە درێژەی نووسین و بەردەوامی گەڕانەوەکەی کە هێشتا هه رلەکۆردستانە و پێش باسکردنی – خانووەکانی ژیر زەوێ – باسێکی سەیر دەگێڕیتەوە کە خۆی نازانێ چۆنی لێکبداتەوە . دەنووسێ : (گەیشتینە دەشتاییەک لە دوورەوە خەلکیکی زۆرمان بینی لەنێو پوشووپاوانەوە بە مەڕوماڵات و ئەسپ و گاو ژن و منداڵەو دیاربوون ، کە چاویان بە سوپاکەی ئێمە کەوت ترسان و لە ماوەیەکی کەمدا ئەو هه موو حەشاماتە لە بەرچاو ون بوون و نەمانزانی ، ئاسمان هه ڵیکێشان یان زەوی قوتی دان ؟) (٢-

ک-محمد،ل٢٠١٢،٤٤) ئەی ناکرێ ئەو خەڵکە چووبنەتەوە نێو ئەو شارەی ژێـــر زەوی کە ئەمڕۆ بە – دەـــرینکۆیۆ – لە جیهانــدا دەناسـرێ ؟ بەتایبەت کەدەرکەوت ئەم شارە جێگای ژیانی دەیان هه زار کەسی تێدا دەبێتەوە بە مەڕوماڵـات و گـاو ئەسـپەوە و هــه مــوو پێویسـتیەکی ژیـانیشی تێـدا پـارێزراوە ! یـان شـاریک بـێـت لـەو شـارە زۆرانەی ژێرزەوی کە هێشتا نەدۆزراونەتەوە مێژوو باسیان دەکات؟ئەمەش لە م توێژینەویەدا هه وڵدەدەین ئەم ڕووداوە ئەفسانەیی و خەیاڵاویانە بە شێوەیەکی زانستی بکەین بە ڕووداوی بەرچاوی مێژوویی و شوێنی ڕووداوەکان بدۆزینەوە .

شاری دەرینکۆیۆ :-

شاری دیرینکۆیۆ ئێستا وەک شارێکی گەشتیاری ناوبانگییکی جیهانی هه یەو سالانە بەهەی ئەو شارەوە گەشتیارێکی زۆر ڕوو لە ترکیا دەکەن ، ئەو شارە بە هۆی تاقانەییەوە لە جیهان بە زۆر جۆر باس دەکرێت .ئێستا چەند مانشێتێکی نەو میدیاکان هه ڵدەبژێرین کە بە سەر سوڕمانەوە باسی ئەو شارە دەکەن :-

-شاری دەرینکۆیۆ یەکە لە جوانترین شارەکانی ژێرزەوی جیهانە .(٩-مدینە دیرینکویو اجمل-١/١٢/٢٠١٨٨)

-شاری دەرینکۆیەی ژێرزەوی شاری جنۆکانە .(٨-شیار جمو-٢١/١٢/٢٠١٨)

-پیویستی دایکی داهینانە نهێنی شاری دەرینکۆیەی ترکیایە .(منعم طالب-٢٠٠٨)

-دەرینکۆیۆ شاریکی تەواو لەژێر زەوی ترکیا.(٦-دیرینکویو مدینە-٢١/١٢/٢٠١٨)

-شاری دیرینکۆیۆ یەکە لە شارستانیەتەکانی ژیر زەوی ترکیایە (١٣-مدینە دیرینکویو احدی-٢١/١٢/٢٠١٨)

-گەورەترین شاری ژیرزەمینی ترکیا دەزرایەوە .(٧-ف-بزرگترین شهر-٢٢/١٢/٢٠١٨)

-دیـرینکۆیۆ شـاری ژێرزەمیـنـی زەردەشتیـان.(٨-ف-دیرینکویو شهـر-١٤/١/٢٠١٩)

-پەناگای ژیرزەمینی یەیما جەمشید لە ڕۆژگارانی یەخبەندان (١٢-اربیل..١٠/١/٢٠١٨)

ئەگەر سەرنج بدەین ئەم ناونیشان و سەردێرانە هه موویان جۆرێک لە هه واڵی گرنگ و سەیرو نەزانراو لە خۆیاندا هه ڵدەگرن ، ئەمەش هه مووی بە سەیرو سەمەرەیی ئەو شارە دەگێڕنەوە .

دۆزینەوەی شاری دەرینکۆیۆ :-

لە جیهان زۆر شاری ژیر زەوی هه ن، هه رلە ناوچەی (کابادۆکیا ٣٦شاری ژێرزەمینی میژوویی هه یە)(٧-مدینە دیرینکویو-٢١/١٢٢٠١٨) سـاڵی (١٩٦٣ لەکـاتی نـۆژەکردنەوەی یەکێ لە خانووەکـان لەنـاوچەی

دێرینکۆیۆی سەربە شاری – نوشەهر- لە ناوە ڕاستی ترکیا دەرگایەک
دەرکەوت ، دواجار دەرکەوت ئەودەرگایە دەرگای شارێکی ژیر زەوی□
)(٨-شیار جمو-٢١/١٢٢٠١٨) لە پاشان ل□ک□ینەوەکان بۆیان دەرکەوت
کە؛(هه ندێک دەڵین ٨چین و هه ندێکی تر دەلێن ١١ چین و هه شن
دەڵین ١٨ چین لەژیریەکن (٨-شیار جمو-٢١/١٢/٢٠١٨) هه روەها دەڵێن
(قووڵیەکەی ٨٥ مەترەو جێگای ٢٠ تا ٣٦ تق ٥٠ هه زار کەسی تێدا
دەبێتەوە هه روەها ٠ ستوونی هه واگۆڕی ئەو تۆی تیدایەکە درێژیەکەی
٥٥ مەترە)(٨-شیار جمو-٢١/١٢/٢٠١٨) ژمارەی دەرگاکانی (نزیکەی
٦٠٠دەرگایەو بەبەردی خۆشکراو لە ژوورەوەڕا دادەخرێن و هه
ردەرگایەک وەک بەردەئاش خۆشکراوەو پانی یەک مەترتامەترونێو
ەوئەستوورای ٣٠سم تا ٥٠سم و گرانایی ٢٠٠ کگم ٥٠٠کگم دەبێت)٠(٨-
شیار جمو-٢١/١٢/٢٠١٨) بۆ هه وا گۆڕی ٠(١٥٠٠٠ دەلاقەی هه واگۆڕی
تێدایە .)(ئەی) دێرینکۆیۆ لە سەرقسەی ناشنال جوگرافیک لە ئاست
١١ چین زیاتر بەژێر یەکەوەیە و فراوانی دەگاتە ٤ میل چوارگۆشە
دەکاتە ١٠/٤ کم) (٧-مدینە دیرینکویو-٢١/١٢/٢٠١٨)ئەو شارەی ژیر
زەوی دێرینکۆیۆ (هه موو ژوورە پیویستەکانی شاریکی تێدایە،تۆڕێکی
ڕێڕەوی فراوان وتونێلی سەرکەوتووبەرەو سەرەوە تا دەگاتە ژووری
خێزان و شوێنی کۆبوونەوەی گشتی بۆ کاروبارو خودا پەرەستی ،هه
روەها ئەو شارە پڕبوو لە بیرو دوکەلکیش و هه ڵسوڕێنەری با ،لە
گەڵ دەلاقەی چرای ڕۆنی و کۆگاو ستێری ئاو، لە هه مووان
گرنگتربەردی خۆشکراووەک بەردەئاش، کە دەرگاکانی لە ژوورەوەڕا
دادەخست و تەنیا لە ژوورەوەش کاری پیدەکرا .) (٧-مدینە
دیرینکویو-٢١/١٢/٢٠١٨) ئەو شارەی ژێرزەوی وا دروستکرابوو کە ژیان
تێیدا ئاسایی بیت و پر بوو(لە ژووری تری و زەیتوون گوشین و
تەویلەو بەرهه یوان وژووری گەنجینەو نادین وشوێنی
نوێژوکۆمەلگەیی هه یەو فراوانەو سەربە گومبەتەو دەگوترێ ئێرە وەک
هۆلی خوێندن بەکارهاتووە .) (٧-مدینە دیرینکویو-٢١/١٢/٢٠١٨) لە
چینی پینجەم ٠(کە نیسەیەک هه یە زۆر وێنەی تێدا کیشراوە کەباسی
چیڕۆکەکانی ئینجیل دەکات ، ئەم کە نیسەیە لە سەردەمی
ڕۆمانیەکاندا مەسیحیەکان هه ڵاتوون و خۆیان تێدا حەشارداوە)(٦-
دیرینکویو مدینە-٢١/١٢/٢٠١٨) هه روەها میژوو ناسەکان لەسەر ئەو
باوەڕەن (کە لە نیو دێرینکۆیۆ دا تونیلی پەیوەندی هه یە لە نێوان
دێرینکۆیۆو شارەکانی تری ژێر زەوی ، ئەمە بۆ ئەوەی پیویست نەکات
بێنەوە سەرزەوی ، بۆ ماویەکی دوورو دریژ)(٦-دیرینکویو مدینە-
٢١/١٢/٢٠١٨)ئەگەر سەیری مانای دێرینکۆیۆ بکەین دەکاتە-(کونی
قوول) هه روەها ئەم کونی قوولە ڕیک دەکاتە جیهانی ژێرەوە ، دیسان
لەکتێبی ئاوڕێک لە زمانی سۆمەری هاتووە:(کە وشەی سۆمێری کور (

کور-) بەگەلێک مانا هاتووە ،وەک کێو،هه روەها پتر بە مانای
جیهانی ژێرەوە (ئیرکاللا)ئیرکاللا هاتوە)(٤-ک- هه رشەمی شاسوار،
ل١٨، ٢٠١٨) ئەگەر ئەم وشە یە بە کیو دەگوترێ ، ئەوا مەبەست
کیوەکانی زاگرۆسە ، کونی قوولیش هه ر مەبەست ئەو کونانە بوون ،
کە لە کیوەکانی زاگرۆس هه ن ، دیرینکۆیۆش کەو تووێتە بەردەوامی
کێواکانی زاگرۆش و ئەم ناوش سۆمەریەو سۆمەریەکانیس لە و کیوانە
ژیاون و پەرت بوون و داستانی جیهانی ژیرەوەش هه ر لە وکێوانە
دروست بووە کە کونی قوول و جیهانی ژێرەوەی هه ن و بەشێکی کۆن
وگرنگی کلتوری سۆمەریەکانە .ئەمەش جارێکی تر ئەم داستانی سۆمەری
– داستانی دەمموزی و ئینەننا- و- شاری ژیر زەمینی دیرینکۆیۆ-ی
ژێر زوەی دەباتەوە کن یەک کە ئامانجی ئەم لێکپلینەوەش هه رئەوەیە
. . .

زەمەنی دروستکردنی شاری دیرینکۆیۆ :-
لە بارەی زەمەنی دروستکردنی شاری دێرینکۆیۆ ڕای لیک جیاواز هه یە
، هه ندێکیان پیان وایە زۆر کۆن نیەو هه شن بۆ- زەمەنی یەخبەندان
-ی د□ب□ن□و□ (هه رچ□ند□ ت□م□نی د□گات□ هه زاران سا□ . ب□□ام ،
ب□ ش□و□ی□کی س□ر سو□ه□ن□ردروستکراو□ و هه موو شت□کی تیدای□ ک□
شار پێویستی پێیەتی .)(٦-دیرینکویو مدینە-٢١/١٢/٢٠١٨) لە بارەو
چۆنیەتی دروستکردنی دیسان دەڵێن :(تا ئێستا ١٨چینی دۆزراوەتەوە ،
لەوەدایە لە داهاتوو چینی زۆرتر بەدرەبکەوێ ،نەخشەسازی ئەوشارە
بە پەرجووێکی سارستانیەتی دەزانن و دەڵێن ؛ کەمتر نیە لە
نەخشەسازی ئەهرامەکانی شارستاینەتی فێرعەونێیەکان لە میسر .) (٦-
دیرینکویو مدینە-٢١/١٢/٢٠١٨)ڕایەکی تر هه یە دەڵێ :(وای بۆ دەچن
کە یەکەمجار لە نێوان سەدەی حەوتەم و سەدەی هه شتەمدا بە هۆی
میللەتێک کە ناوی (بەهریغیانس – phrygians)کە یەکێ لە میللەتانی
هیندو ئۆروپییە ، هه روەها دەڵین لە سەردەمی ئەخمینی فارس فراوان
کراوە)(٨-شیار جمو-٢١/١٢/٢٠١٨) ڕایەکی تر هه یە لای وایە (کە
پەناگای ژیرزەمینی ییەما- جەمشید ە لە ڕۆژگاری یەخبەندانی
بەستەلەکی دا) (١١) دروستکراوە . ڕای واش هه یە کە دەڵی ئەم
شارە قۆناخ بە قۆناخ دروستکراوە (لە سەرچاوە زەردەشتیەکان و لە
بەشی دووەمی ئاوێستا و لە سەردەمی ئیمپراتۆریەتی جەمشید
دروستکراوە) (vendidad) زۆرلە مێژوونووسان لەسەر ئەوباو□□ن کە
لەسەردەمی دەسەڵاتی کوردان فراوان کراوە)( ) (٨-شیار جمو-
٢١/١٢/٢٠١٨) ، هه روەها کەنالی مێژوویی ئەمریکی سەر بە ناشنال
جوگرافی لە فلیمێکی بە لگەەیی دا دەنووسێ :((دێرینکۆیۆ شارێکی
گەورەی ژێرزەویەوجێی ٣٠ هه زارکەسی تێدا دەبێتەوە و لە سەردەمی

زەردەشتییەکان ١٢ هەزار ساڵە لەوە پێش بەدەستی کوردەکان دروستکراوە) ،(١٢-دیرینکویو مدینە تحت-٢١/١٢/٢٠١٨) ،وەک دەبینین تائەستا زەمەنەکی جیگیر دانەندراوە ، بەڵام ، ئەمە سەرەتای دروستکردنی ئەم شارە بۆ زۆر کۆن دەبینین و دەیگێڕینەوە بۆ زەمەنی – بەستەڵەک – وەک یەکێ لە رایەکان باسی دەکات و ئەو زەمەنەش زۆرتر لە گەڵ چوونە خوارەوەی جیهانی ژێرەوەی داستانی دەمموزی دەگونجێ و بۆ هەموو تەخمینەکان لەگەڵ ١٢ هەزار ساڵەکەی ناشنال جوگرافی یەک دەگریتەوە و ئەویش بۆ زەمەنی یەخبەندانی دروستکردنی بۆ هەشتی ژێرزەمینی جەمشیدو جیهانی ژێرەوە دەگەنەوە یەک . کە چوونە خوارەوەکەی دەمموزیی و عەشتار باسی حەوت قەناخ دەکات کە کە هەرقەناخەو بەشەک لە خەڵازاندنەوەو بەرگی لە دادەکەنن و دواجار ڕووت دەبنەوە .ئەوەش لە زۆر لە ئەفسانە سۆمەرییەکان باسی جیهانی ژێرەوەدەکری و کە زەمەنی ئەفسانەکانە ، زەمەنی پێش چوونە خوارەوەی سۆمەرییەکانە لە کوردستان ، کوردستانی وڵاتی ئەشکەوتی زۆرو شاری ژێرزەمینی زۆرە .چونکە دووبارەبوونەوەی ئەو جیهانی ژێرەوە بۆ زۆری و لە نەو داستان و ئەفسانە سۆمەرییەکان ، نیشانەی واقیعی و هەبوونی ئەم شوێنانەیە لە بەشە واقیعی و مێژووییەکەی داستان و ئەفسانە کان دا.هەروەها زەمەنی دروستکردنی لەسەردەمی یەخبەندان تەواو لە گەڵ لافاوی ساردی بەستەڵەک ئاسای سەردەمی جەمشیدو بۆ هەشتی ژێرزەمینەکەی دەگونجێ .

هونەرو زانستی دروستکردنی شاری دەرینکەیە هونەرو زانستەکی زۆر پیشکەوتووە ، زاناکان دەیبەنە ئاستەک (کە کەمتر نیە لە نەخشەسازیی ئەهرامەکانی شارستانیەتی فیرعەونیەکان لە میسر .)(٦-دیرینکویو مدینە-٢١/١٢/٢٠١٨) هەر بۆ هەی ئەم ئاڵۆزیی و پیشکەوتنەی نەخشەسازییەکەی.

(زۆر کەس ڕایان وایە ئەم شارە دێو دروستی کردووە ، بەهۆی نەخشەسازییەکەی ناکرێ دەسکاری مرۆڤ بێت !هەربۆیە بە ناوی شاری جنۆکان ناو دەبردرێ !)(٨-شیار جمو-٢١/١٢/٢٠١٨) ئەم شارە نەخشە ئاڵۆزو گرنگە ناکری لە زەمەنیکی کەم دا تەواو بووبێت ، واپێدەچێت قەناخ بە قەناخ دروستکرابێ . ئەگەر ئەمە گەورەیی و ئەستەمیی کارکردن و کەمی ئامێری کارکردنی پیشکەوتوو لە و سەردەمە ڕەچاو بکەین ، چاکتر ئەو ڕایەقبوڵ دەکەین کە دەڵێ : قەناخ بە قەناخ دروستکراوە . هەی درووستکردنەکەشی ئەگەر سەرنجی ناوچەکە بدەین و زەمەنی یەخبەندان بەنینەوە بەرچاو ئەوە بێ شک بە هەی ساردیی دەگەڕێنینەوە ! ئەگەر سەرنجی ژیانی (جەمشید)یش بدەین ئەوا دیسان هەیە ئاینییەکە باس لە داهاتنی زەمەنەکی سارد ی ئەتە دەکات کە مرۆڤەکانی سەرزەوی لە نەو دەبات و(ئاهورا مەزدا) دەردەکەوێت و

خۆ بە جەمشید نیشان دەداو ئامۆژگاری دەکات و دەڵێ – پەناگاهێکی ژێر زەمینی- دروست بکە جونکە (خراپترین زستان بای بە سەر جیهان دا دەکیشێ، کە زستانیکی مەرگ هێنەرە ، ئەو خراپترین زستانە کە بای بە سەر جیهاندا دەکێشی پڕ بە فرە ، بە فر بە بەرزایی کێوەکان ..)(٦-ف-پناگاه زیر زمینی یيما-٦/٤/٢٠١٩) ئەوا دیسان هەیەکەی ساردییەکی زۆرو درێژخایەن و بە فرەکی ئەستوورە ، کە مرۆڤ ناچارە پەنا بۆ ژیر زەمین ببات ، چۆن ژێر زەمین گەرمترەو باشتر مرۆڤ دەپاریزێ . لە لایەکی ترەوە ئەگەر سەرنجی گۆرانکاریی و پیشکەوتنی ژیانی مرۆڤ بدەین دەبینین لە دارستانەوە چووەتە نێو ئەشکەوتی حازرو بەردەست و دواجار دەسکاری ئەشکەوتی کردووەو وەک دەر دەکەوێ ، بە خۆشی ژێر زەوی و ناو شاخی کۆڵیوەو بە پێی پیویستی خۆی و گۆرانکارییەکانی ژیان هونەری تێدا نواندووەو ماڵ و گوندو شاری بەخۆی لە ژێر زەوی دروستکردووە ، بەتایبەت لە ناوچە شاخاوی و ساردەکان ، کوردستانیش ئەو وڵاتە ساردو شاخاوییەو ئەوەتا سەدان ئەشکەوت و پەناگای ژێر زەمینی لە کوردستان ڕۆژ بە ڕۆژ دەردەکەون و ئەو ڕایە دەسەلمێنن . ئەوش لە بیرناکەین کە هێرشەو کوشتن و داگیرکردنیش هۆ یەکی بەرچاو بووبن بۆ دروستکردنی ئەم ئاوەدانیانەی ژێر زەوی و مرۆڤ بۆ خۆپاراستن لە کوشتن پەنای بۆ بردبیت .

لێکچوونی شوێنەوارو مێژوو

زێینەفۆن لە گەڕانەوەی مێژوویی بینینی ئەو شوێنانەی کە لە ڕێگای گەڕانەوە لە کوردستان بینیویەتی و باسیان دەکات لە گەڵ ئەم شوێنەوارەی – شاری دەرینکۆیۆ – زۆر وەک یەکن . کە باسی خانووەکانی ژیر زەویەکە دەکات لەوەی کە :-

ـ خانووەکانی ئەوێ لە بن زەوی دروستکرابوون دەرگاکان وەکو بیروابوون بەڵام ، لەخوارە فراوان دەبوونەوە ، تەنیل بۆئاژەڵەکان لی درابوو ، کەچی خەڵکەکان بە پەیژە دەچوونە خوارە لە نیومالەکانیشدا مەڕوبزنومانگا هە موو بە بە چکەوە لەوی بوون،گەنم وجۆوشەرابی جۆلە نیو کووپە دانرابوون کووپەکان پڕکرابوون و لیوان دەژا ، قەمیشیان تێدا کرابوون،کەسەک تەنووی بایەقەمیشی لە شەرابەکە ڕادەکرد وهە لی دەلووشت ، شەرابەکە توندبوو، دەبووایە ئاوی تێکەڵ بکرێت .پیاوکە لەی ڕاهاتبا پێی دەخۆش دەبوو .) (٢-ک-محمد،مەسعود،ل ١٢٦،٢٠١٢) – ئەم باسکردنە هە مان پێکهاتەی دەرینکۆیۆیە کە توێژەرانی ئەستا باسی دەکەن .چۆن ئەم خانووانەی ژێر زەوی هە مان شاری دەرینکۆیۆی ژێر زەویە !لە جێری خانوو کەگاو هێری مەڕو ماڵات و شوێنی هە ڵگرتنی زخیرەو دروستکردنی شەرابی ترێ و جۆو جێری هە ڵگرتنەکەی ، وەک ئەوە وایە

زەینەفۆن بە ئاوەدانی و لە سالی ٤٠١پ.ز چووبێتە ناوئەو شارەی ژیر زەمینی دیرینکۆیۆیەی کە ئێستا بووە بە شوێنەوار.
هه روەها کە باسی ئەوە دەکات لە دوورەوەو لە نیو پاوان و پوشوگیا خەلکێکی زۆرو مەڕومالاتێکی زۆر دەبینن و دواجار لە ترسی لەشکری دەهه زار کەسی زەینەفۆن لە پر بزردەبن و نازانرێ بۆکێ جووینە ! ئەوا بێ گومان چووەنەتە نێو شارێ دێرینکۆیۆی گەورەو فراوان و زۆر دەرگا .. کە هه ر لە و نزیکەبووە کە خەلکەکە مەڕومالاتیان تێدا لەوەڕاندووە ، هه ر بۆیە لە ماوەیەکی کەمدا خۆیان و مەڕومالاتیان لە بەر چاو بزر دەبن و زەینەفۆن و لە شکرەکەی سەرسام دەکەن لەوی نازانن چیان بە سەرهاتووە !. ئەوە بۆمان دەسەڵمێنێ کە شاری دێرینکۆیۆو شارەکانی هاو چەشنی ئەو ئەودەم ئاوەدان بوونەو هێشتا خەلک تێیدا ژیاون .هه ر بۆیە چێڕۆک و ڕووداوی نێو ئەو شارانە هاتوونەتە نێو دەقە مێژوویی و ئەفسانە و فۆلکلۆرەوەو توێژەر دەتوانێ شوێنە ڕووداوەکان و پەیوەندیە جۆراو جۆرەکان بدۆزێتەوەوئێستاو ڕابردوو بە یەکەوە ببەستێتەوەوسەرەداوی زۆر نهێنی ژیانیان دەربخات و لە بیرو بۆچوون و ئایین و جۆری ژیان و کەرەستەی ئەو سەردەمانە شارەزابێت و ڕاددەی پێشکەوتن و ئاستی ژیانیان بزانێت .
هه رەوها ئەو – وەر و بەهه شتی ژێرزەمینی و پەناگای ژیان –ەی جەمشید باسی دەکات ، بۆ ئەوەی – ژیان – لە مردن – و لە نێو چوون ڕزگار بکات ، تۆی ژیان بە هه موو چەشنە کانیەوە ، لە گیاو دارو درەخت و زیندەوەرو مەڕومالات و خواردن و خواردنەوە لە دەست بەفری زۆرو ئەستوورو سەرمای درێژخایەن بپارێزی ، ئەوا بێ شک ئەو جیگایە ، یان دێریکۆیۆیە..یا ئەوەتە شارێکی وەک ئەوە ! کە هه ر یەکیکیان بێت هه ر یەکەو ئاوەدانی ژێر زەمینییە ، کە ڕووداوەکانیش هه ر لەم ناوچەیە ڕوویانداوە ، ئەوا جارێکی تر بەلگەی ئەو شوێنە بەهێزتر دەبێت و ڕووداوەکان دەگەنەوە یەک شوێن، ئەگەر زەمەنەکەشێان جیا بیت .لە کتێبی عێراقولوجی دا هاتووە(لە کتێبی ئاوێستا کە پیرۆزە لای زەردەشتیەکان،پیاوێح هه ڵدەکەوێ و حەکیمە بە ناوی (میا=یيما)لە ئاهورا مەزدا نزیکەو لە سەردەمی ئەودا سێ جار زەوی فراوان دەبێت ،خەلکەکە زۆرو ئاهورا بڕیاری لە نێوبردنیان دەدات ، بر هۆی باران و سەرماوە ، ئامۆژگاری میای کرد هۆڵێکی گەورە دروست بکات و بە جوانی سەری بگرێ ولە هه ر گیانلە بەرێک جووتێکی و تۆی هه موو گژو گیاو دارو درەختەکانی تێباوێ ، سەرما دەستی پیکرد ئاوبەستای پاشان وەستاو میا ڕزگاری بوو لە گەل هه موو گیانلە بەرو گژوگیاکە)(١-ع- الماجدی ،ل٤١٣، ٢٠١٧)
میهرداد بەهار دەنووسێ :(جەم یان بە گێرانەوەیەکی تر ، منو(

مونو-)یەکەمین مرۆڤی خوداوەند بووە …جەمشید دیسان (وەر) یان کەشکی سەرکەوی هه را (هه را-) ی لە ئەلبورزدا هه یە ،جەگایەک کە لەوە نە شەو هه یەو نە تاریکی و نەسەرماو نەگەرما،نە نەخۆشی و نە مردن) (١-ف- بەهار،میهرداد، ل٢٢٦،١٣١٨) ئەو جەگایەش هه مان ئەو جەگەیەیە(مورتەزاتوماهی):دەنووسێ : (وەرجەمکەرد لە ئیرانـویچ لە ژیر زەوی دروستکراوە)

دیسان لە دابەزینی – عەشتاری خوداوەند – و هاو چەشنەکانی بە – جیهانی ژێرەوە – و لە داستانە سۆمەری ئەکەدی و بابلیەکان دا، هه مان دابەزینە بەحەوت چینە لە ژێر یەکەکانی شاری – دەرینکەیەی ژێرزەمینی – کە بە پێی یاسای ئەم – شار – وڵات – ی ژێر زەمینە دابەزیوو پەیوستە لە هه ردەرگایەک پارچەیەک لە بەرگ و پۆشاکەکەی داکەنێ و دوجار ڕووت بەتەوە !ئەگەر ئەم داب و نەریتی ڕووتبوونەوە هه ر هەیەکی ئایینی و یاسایی نەو ئەم شارەی هه بوو بێت ! ئەوا بێ شک هەیەکی تەندورستیشی هه بووە . چۆن کە بوونەوی خەلکیکی زۆرو بە مەڵو مالات و هه موو کەرەستەو پەیوستیەکانی ژیان و مانەوە بە کاتیکی زۆر ، هه وای نەو شارەکە لەگەڵ ئەم هه موو هەوا گۆڕێ زۆرەش کە درووستکرابوون ، بەڵام ، بە هەی ئاوەدانی و زۆری مرۆڤ و مەڵومالات و هه ناسەدانە ئۆکسجین لە کەمی دەدات و لەم ماوە دڕێژەو لە ژێر ئەم زستانە بەردەوامە هه وا بە پیی پەیوست نابێت و ئەوەتا لە داستانی دەمموزدا کە باسی کەسەکان دەکات ، بە لاوازو ڕەنگ زەرد ناویان دەنێ و باسیان دەکات .کە ئەمەش سروشتیە لە ئەنجامی مانەوەیەکی زۆرو خەلکەکی زۆرو لەژێر زەوی و نەبوونی تیشکی هه تاو خەلکەکە لەش و لاوازو ڕەنگ و ڕوویان دەگۆڕێ و نەخۆش و ڕەنگ زەرد دەنە بەرچاو .

دابەزینی – عەشتار- بۆ- جیهانی ژێرەوەو – بن دونیایە –

بەوا بوون بە جیهانی ژێرەوە ، لە سەردەمی سۆمەری و دواتریش بەوایەکی ئایینی کۆمەڵایەتی واقیعی بەرچاوی ڕۆزانەبووە . کە هه ر ئەم دابەزین و هاتنەوەیە لە گۆڕێ هه موو واقیعیەکەی پەیوەست بوو بە باوەڕی ئایینی سۆمەریەکان و ئەوەش کە دادەبەزینە خوارەوە زۆرترو دیارترینیان خوداوەندەکان بوون .بەنموونە .. ئینەننا – عەشتار – دەمموزی – دەچنە خوارەوەو بە نەو ئەم پڕۆسەیەدا دێت دەبن کە هه ر لە دەرگای یەکەمی – ئیرکالا- وە تادەرگای حەوتەمی جیهانی ژێرەوەو کە لە ژێر دەسەڵاتی – ئەریشکیگال – ی خوشکی ئینەننا دایە. پرۆسەی دابەزین دا دابەزیو هه ر لە دەرگای یەکەمەوە ، بەم شەوەیە پێ بە پێ ڕووت دەکرێتەوە :

دەرگای یەکەم:تاجی سەری دادەگیرێ .
دەرگای دووەم :گوارەی لە گوێ دەکرێتەوەو .
دەرگای سێیەم :خەناوکەی ملی دەدەکەندرێ .
دەرگای چوارەم :زێی سەرسنگی دادەکەندرێ .
دەرگای پینجەم : کەمەر بەندی لەدەکەنەوە .
دەرگای شەشەم :بازنی دەست و خلخالی پێی دادەکەنن.
دەرگای حەوتەم : ئەوجارەگەی لە بەردادەکەنن کە جەستەی دادەپۆشێ.
(٤-اسرار عشتار١٤/١/٢٠١٩)

لەنێو داستانە سۆمەرییەکان داستانی (عەشتارو تەموز) لە تەک داستانی (گلگامش) بەناوترینیانن، دیسان عەشتار ئامەدەترو بەردەوام ترە ، (عەشتار دەکاتە ئینەننا،ئینەننا کچی خوداوەند – سین – ی خوداوەندی مانگە، دایکی خوداوەند نەنکالە ،ئەتەی-ی براکەی خوداوەندی ڕۆژە .)(٢-عشتار الهە-٢٥/٢/٢٠١٩) .ئەشتار : ژنە خواوەندی خۆشەویستی و جەنگ، ناوە سۆمەریەکەی ئەستار بریتیە لە ئینانە، لە دەقە بنەڕەتیەکەدا، لە جیاتی ناوی ئیشتار نووسراوە) . (٣-ک-هه رشەمی، شاسوار، ل٢٥،٢٠١٧) پەرستنی عەشتاری خوداوەند بەناوبوو، هه تا لە چەرخی کۆن لە سۆمەرەوە بە ئەکەدی و بابیلی وئاشووریەکان ، پاش نەمانی ئاشووریەکانیش هێشتا هه ر ناوی زیندووبوو ، جاری یەکەمیش پێش شەش هه زار ساڵ عەشتار لە سۆمەر دەرکەوتووە ، سەرەتاکەی دە گەڕێتەوە بۆ – ئینەننا –ی زەمەنی - کشتو کالی ئەشکەوت – هه ر بۆ یە دەبینین – ئینەننا- لە نێوان شوان و جوتیار زیاتر مەیلی بە لای جوتیارە ، ئەوەش ئەوەمان بۆ ڕوون دەکاتەوە کە ئەو سەردەمە ، سەردەمی سەر هه ڵدانی تازەی کشتو کال و(جوتیار)و مەڕداری و(شوان) ە ، ئەو دوو پێشەیە ڕەواج و ناوو ناوبانگ و بەرهه میان هه یە ، ئەوش سەرەتا لە (گوند)ەوە بووە . هه ر بۆ یە – ئینەننا لە نیوان ئەم دووانە جوتیار هه ڵدەبژێری و دەڵێ ە ئەوەی دەی منی بردووە جوتیارە ، ئەو جوتیارەی زەوی دەکیڵی .جوتیار ، ئەو پیاوی دەی منە .)(٢- ع- الماجدی دکتور خزعل ،ل٢٠١٨،٣٣٩) .

ئینەنناو هه ڵبژاردنی خۆشەویست :

لە دەقەکی گرنگ و پڕ لە گفتوگۆدا ئەتەی خوداوەندی ڕۆژ قسە لە گەڵ ئینەننای خوشکی دەکات و سەرەتا باسی ئامادەکردنی بارگەی بوکە دەکەن ، ئینەننا دەپرسێ کە ئەمانەم بۆ ئامادە دەکات؟ ئەتەی برای دەڵێ من هه موویت بۆ دەکەم .:
برا قسە بە خوشکە گەنجەکەی دەکات

خوداوەنــدی ڕۆژ ئۆتۆ قســە بۆ ئین□نــا دەکــات(٢-ع- الماجــدی،-
٣٣٥،٢٠١٨)
پاش ئەوەی ئۆتۆی خوداوەند هه موو شتێک بەدڵی ئینەننا ئامادە
دەکات و بارگەی بوکێ تەواو دەبیت ، ئینەننا ڕوو لە ئۆتۆی برای
دەکات و دەڵێ :
جی و بالینگانی بوکێت بۆ هێنام
ئەوە کێیە لە نیو ئەو نوێنەدا لەگەڵم دەنوێ ؟
ئەوە کێیە لە نێو ئەو نوێنەدا لە گەڵم دەنوێ ؟
ئای خوشکەکەم ؛
ئەو زاوایەی لە نێو ئەم نوینەدا لە گەڵت دەنوێ
ئەو کەسەیە لە پزدانی پیتەوە دەرچووە،
ئەو کە سە لەگەڵت دەنوێ ئەو تۆیەی پاشای لیکەوتەوە ،
ئەو کەسەی هاوسەرگیری پیرۆزی داهێنا،
هه ر ئەوە لە نیو ئەو نوێنەدا لەگەڵت دەنوێ ،
دەمموزی ؛
ئەوە لە گەڵت دەچێتە نێو نوێنێ .(-٢ع-الماجدی ،ل٢٠١٨،٣٣٨)
ئەوە دەموزی شوانە کە هه ڵبژاردەی ئۆتۆی برایەتی بۆ ئەوەی ببێتە
زاوای ئینەننــای بــوک ؛ بەڵــام وەک دەردەکەوێ ، بــوک دڵێ لە لای
کەسێکی ترە !
ئینەننا هاتە قسە :
نا..براکەم ،
ئەو پیاوەی خاوەنی دڵی منە ، ئەو کەسەیە زەوی دەکێڵێ ،
جوتیار؛
ئەو پیاوی بەردڵی منە ،
ئەوە کە دانەویلە لە ڕەوسەی بەرزدا کۆدەکاتەوە،
ئەوە کە بەڕێکــی دانەوە وێلە دێنێتە عەمبــاری مــاڵەکەم،(٢-ع-
الماجدی، ٣٣٨-٣٣٩ ،٢٠١٨)
لێرەدا ئۆتۆ بە پیچەوانەی ئینەننا داوای لێدەکات شو بە دەموزی
شوان بکات و دەڵێ؛
خوشکەکەم ،
شو بە شوان بکە،
بۆچی ئەتۆ ڕازی نیت..؟
سەر توو□ژەکەی بەتامە ..
شیرەکەی باشە ..
هه ر شتێکی ئەو شوانە دەستی بداتی ، دەبریقیتەوە ..!
ئینەننا ،
میرد بە دەموزی بکە ..

تـۆ كـە بـە بـەردی پیرۆز خـ□ د□ازێنیـەوە ،
بـۆچی ڕەتی دەكـەیتـەوە ..؟
ئینـەننا دەڵێ :
شوان ..!
شو بـە شوان ناكـەم ..
جل و بـەرگی زبرە ..
خوریـەكـەی خراپـە ..
من شو بـە جوتیار دەكـەم ..
ئـەو جوتیارەی كـەتان بـۆ جلـەكانم بـەرهه م دێنـێ ..
ئـەو جوتیـارەی جـۆ بـۆ خـواردنم بـەرهـه م دێنـێ ..(٢-ع-الماجـدی، ل٢٠١٨،٣٤)
ئـەمجـارە دەمـوزی خـۆی دیتـە قسـەو بـەرهـه مـی خـۆی و جوتیـار بـەرابـەردەكات و خـۆی و بـەرهه مـەكـەی لـە جوتیارو بـەرهه مـە كـەی چاكتر دەخاتـە بـەرچاوودەڵێ:
ئـەو جوتیارە چی لـە من زیاترە ..؟
ئـەوە چی لـە من زیاترە ئـەو جوتیارە ..؟
بـۆچی باسی ئـەو دەكـەی ..
چی لـەمن زیاتر هه یـە ..؟
ئـەگـەر ئاردی ڕەشت دەداتـێ ..
خوریـەكی ڕەشت دەدەمـێ ..
ئـەگـەر ئاردی سپیت دەداتـێ ..
من خوری سپیت دەدەمـێ ..
ئـەگـەر شەرابی باشت بـۆ تـێبكا ..
ئـەوە شـێرەكی سپی و بـەتامت دەدمـێ ..
ئـەگـەر نانت دەداتـێ ..
پـەنیرێكی هه نگوینی زۆر نـەرمت پـێدەدەم ..
ئـەوە بـۆچی باسی جوتیار دەكـەی ..؟(٢-ع-الماجدی ،ل٢٠١٨،٣٤١)
لـە گـەرمـەی ئـەم گفتوگـۆیـە دەموزی شوان بـە خـۆ بـە سـەرتویژو شیرەوە دەچیتـە بـەردەرگاو داوا لـە ئینـەنا دەكات دەرگای بـەڕوودا بكاتـەوە ، ئینـەننا پـەنا بـۆ خانمی دایـەنی – نـەننجال – دەبات و پرسی پیدەكاو نـە نجال دەلی :
زوبـە كچـۆلـە،
-د□رگای-مالـ□ی خـ□تی بـ□ بكـ□و□ ..
ئینـ□ننا بـ□ قسـ□ی نـ□نجالی دایـ□نی دەكات و خـۆی دەشواو جل و بـەرگی شاهانـە لـە بـەردەكات و بـە خـەناوكـەو ئـەنگوستیلـە خـۆی دەرازینیتـەوەو لـە پر دەموزی دەرگا دەكاتـەوە و باوش بـە یـەكدا دەكـەن و قسـە دەگاتـە ئـەوەی ، ئینـەننا دەڵی : دامـەنم وەك زەوی هه ڵپـەنمایـە، ئـەو كـێیـە

ئەو زویە دەکێڵێ ؟دەموزی دەڵێ ؛
ئەی خانمی مەزن ،
پاشا دامەنی تۆ دەکێڵێ ..
من ،
دەموزی پاشا ،
ئەوەی دامەنت بۆ دەکیڵێ..(٣٤٦)
ئینەنناش دەڵێ :
کەواتە دامەنم بکێلە،
ئەی پیاوی دڵی خۆم ،
دامەنم بۆ بکێڵە..(٢-ع-الماجدی،٣٤٦،٢٠١٨)

بەم جۆرە ئینەنناو دەموزی دەبن بە ژن و مێردو دڵ و ماڵ و وڵاتیان پڕ دەبیت لە خۆشی و بەرەکەت . ئەو خۆشیە هه رچۆنی بێت و هه رچەند ، دواجار کۆتایی دیت و دەگۆڕێ ؛(دەموزی ئینەننا- عەشتار – ی خواوەندی خواست ، بەڵام ؛ ئەم ژنخواستنە دەبێت هۆی فەوتانی لە دۆزەخ !کاتێ دابە زییە جیهانی ژیرەوە بۆ ئەوەی دەسەڵات لە ئەرشیکیگالی خوشی وەرگرێتەوە ، بەڵام سەرناکەوێتەوە ! بۆ ئەوەی بتوانێ لە جیهانی ژیرەوە ڕزگاری بێت دەبێ کەسیک لە جێگای خۆی بنێرێتەوە جیهانی ژیرەوە .ئەوەی بۆ ئەم کارەی هه ڵبژارد دەموزی هه ژار بوو.

(٥-النص البابلی-١٤/١/٢٠١٩)

ئینە ننا بەڕقێکی زۆرو بە شێوەیەکی زۆر دڵڕەقانە و بە کۆمەڵێک شەیت□ان□ دی□و د□م□وزی □□وان□ی خ□ورەوە دەکەن .(ئەو جێیەی سۆمەریەکان پێی دەڵێن ؛ کور .ئەو جێگا بەتاڵەی دەکەوێتە نێوان زەوی و- دەریای یەکەم –کە هه موو تارماییەکانی مردووانی دەچنێ لە کاتیکدا دەبوو – کور –یان جیهانی ژێرەوە تەنیا بۆ مرۆڤە، مردووەکان بێت ،بەڵام ، ئەوە دەبینین لە ئەفسانە سۆمەری□کان خوداوەندەکان دەچنە خوارەوە ، دەموزی خوداوەندی گیاو ڕووەک و مەڕو مالات و عەشتار خوداوەندی خۆشەویستی و جەنگ ، کە توانی دەموزی خوداوەند بنێریتە جیهانی ژێرەوەو .) (١-الباحثون-١٩/١٢/٢٠١٨) باسکردنی ئەم پەیوەندیەی نێوان دەموزی و ئینەننا-عەشتار بۆ ئەوە بوو کە قۆناخە کانی چوونەخوارەوە ببێنین و بزانین دەستووری چوونە خوارەوەکە چۆنە !بۆ چوونە خوارەوە زیاتر لە کەسیک و دەقیک هه یە ، بەڵام ؛ بۆ ئێمە جوانترین دەق چوونە خواەوەی ئینەننا خۆیەتی ، کە زۆر لە گەڵ مەبەستی لێکۆڵینەوەکەی ئێمە دەگونجێ .

ئینەننا بۆ یارمەتی و ڕزگاربوون لەم چوونە خوارەویەو سزاکەی ڕوو لە زۆر خوداوەند دەکات کە یارمەتی بدەن ، بێ هیوادەبیت و بە

ناچاری وەسیەت دەکات پاش چوونە خوارەوە چی بۆ بکەن و چەن تازیەی
بۆ دابنێن و شینی بۆ بگێڕن ،ئەوەش بە- نینشابور- دەڵێ و داوای
لێدەکات قسەکانی لە بیر نەکات . پاش ئەوەی ئینەننا شاهانە و
بوکانە خۆی دەڕازێنێتەوە ، بەڵام بە دڵێکی تەنگ و خەمبارەوە ڕوو
دەکاتە دەرگای جیهانی ژێرەوە .
٠ئەودەم بانگی کرد وەرە ئەی -ناتالی –ئەی گەورە پاسەوانی
دەرگاکانی – کور-
گوێ لە قسەکانم بگرە،
حەوت دەرگای جیهانی ژێرەوە بکەرەوە،
لیگەڕێ با ئینەننا بچێتە ژوورەوە،
کاتێ دەچێتە ژوورەوە جلی شاهانەی لەبەر داکەنە ،
وەبکە خوداوەندی پیرۆزی ئاسمان بە داهاتنەوەو سەردانەواندن بچیتە
ژوورەوە ،
ناتی گەورە پاسەوانی دەرگاکانی – کور – بەوردی گوێی لە
فرمانەکانی ساژنەکەی گرت ،
ڕەسمەی دەرگاکانی جیهانی ژێرەوەی لادا ،
ئەوسا بە کچە گەنجەکەی گوت – ئینەننا – بچەژوورەوە ،
کە لە دەرگای یەکەم بە ژوور کەوت ،
ئەلسوجارای تاجی دەشتە سەوزەکەی لەسەر داکەندرا ،
ئینەننا پرسی ; ئەمە چیە ؟
وەڵامی پێگەیشت :
بە دەنگ ئینەننا ،ڕێگاکانی جیهانی ژێرەوەو سنووردارن ،
پێویست بە پرسیار ناکات .
کاتێ لە دەرگای دووەم چووە ژوورەوە ،دەنکە وردەکانی لاجوەردی لە
گەردن کرایەوە ،
ئینەننا پرسی:ئەمە چییە ؟
وەڵامی درایەوە :
بە دەنگیی ئینەننا ،ڕێگاکان بە جیهانی ژێرەوە سنوور دارن ،
پێویست بە پرسیار ناکات،
کاتێ لە دەرگای سێیەم چووە ژوورەوە ،دوو بەردەکەی لە سینە
کرایەوە ،
ئینەننا پرسیی،
ئەمە چیە ؟
وەڵامئ درایەوە :
بە دنگیی ئینەننا ،ڕێگاکان بە جیهانی ژێرەوەو سنووردارن،
پێویست بە پرسیار ناکات.
کاتێ لە دەرگای چوارەم چووە ژوورەوە ،ئەو پارچەیەی لە سنگی

کرایەوە کە سینە بەندبوو،
ئەو پیاوەی پیویستە بابەت ،
ئینەننا پرسیی :
ئەمە چیە ؟
وەڵامی درایەوە :
بە دەنگیی ئینەننا ،ڕیگاکان بە جیهانی ژێرەوەو سنووردارن ،
پێویست بە پرسیار ناکات .
کاتێ لە دەرگای پێنجەم چووە ژوورەوە ، ئەو بازنە زێڕەی لەکرایەوە
کە بە زەنگەیەوە بەندبوو،
ئینەننا پرسیی:
ئەمە چیە ؟
وەڵام درایەوە :
بە دەنگیی ئینەننا،ڕێگاکان بە جیهانی ژێرەوە سنووردارن ،
پێویست بە پرسیار ناکات .
کاتێ لە دەرگای شەشەم چووە ژوورەوە ،سەولەجانی پیوانەو سیمی
بەردی لاجوەردی لەکرایەوە ،
ئینەننا پرسیی :
ئەمە چیە ؟
وەڵام درایەوە :
بە دەنگیی ئینەننا ، ڕێگاکان بە جیهانی ژێرەوە سنووردارن ،
پێویست بە پرسیار ناکات .
کاتێ لە دەرگای حەوتەم چووە ژوورەوە ،کەوای پاشایەتی لە
بەرکرایەوە ،
ئینەننا پرسیی:
ئەمە چیە ؟
وەڵام درایەوە :
بە دەنگیی ئینەننا ،ڕیگاکان بەرەو جیهانی ژێرەوە سنووردارن ،
پێویست بە پرسیارناکات.
ڕووت و سەر داچەماوە ،
ئینەننا چووە هۆڵی پاشایەتی ،
ئەرشیکیگال لە سەر تەختی پاشایەتی وەک گوێ دەرکەوت ،
ئینەننا لە تەختی پاشایەتی چووە پێش ،
ئانونەکان- قازیەکانی جیهانی ژێرەوە ، فەرمانی حوکمکردنەکەیان
بەسەردا خوێندەوە ،
حوکمەکەی بەسەردا گوترا ،
هاوارێکی توڕەیی لێ هه ڵسا ،
کاتە ئەرشیکیگال بە چاوی مردنەی لەڕوانی ،بە توڕەییەوە دژی دوا ،

دەستی بە تاوانبارکردن و دژایەتی کرد ،
لێی دا ،
خراپی پیکرد ،
کردی بە لاشەیەکی مردوو،
بە پەتێک بە دیوارەوە هه ڵیواسی،
پاش سێ شەوو سێ رۆژ
ئین□نا نە گەڕایەوە ،)(٢-ع-الماجدی ،ل٣٦٧-٢٠١٨،٣٧١)

ئەوەی بۆ ئێمە لیرە گرنگە ، دەرکەوتنی – حەوت دەرگا – یەک بەدوای یەک بۆ چوونە جیهانی ژیرەوە ، چونکە لەم توێژینەوەدا دەمانەوێ ئەوە بسەڵمێنیم کە – دەکرێ – ئەم جیهانی ژێرەوەی داستانی – ئینەنناو دەموزی شوێنە ڕاستیەکەی – شاری دێرینکۆیۆ-ی کوردستان بێت ، چونکە ئەم شارە لە حەوت چێنی بەژێر یەکەوەی زیاتر هه یە ، هه ندێک دەڵێن: (هه شت چێنە بە ژێر یەکەوە ! هه شن دەڵێن : یازدە چێنن.)(٨-شیار جمو-٢١/١٢/٢٠١٨)لێرە ئەوەی پێویستە حەوت چێن و حەوت دەرگا هه یە، دیار بۆ دا بەزین لە هه ر چێنێکەوە بۆ چێنێکی تر دەبێ لەدەرگاوە بێت . وەک جیهانیکی خاوەن دەستوور ، سزا دراو لە هه ردەرگایەک بەشێک لە بەرگ و پۆشاکەکەی لە بەر دادەکەنن .

جە مشید شآهی ئەفسانەیی !
جەمشید چ کەسێکە ؟

جەمشید کوڕێ (تەهمورث چونکە ڕووی وەک ڕۆژ دەگەشایەوە بە مانای گەشانەوە ناسراوبوو ، وەکو دەسەڵاتدارانی پێشەخۆی – پێشدادیەکان – خاوەنی – فەڕی ئیزەدی – بوو و پشتیوانی- ئاهورا مەزدا -ی هه بوو (٥-ف-داستان جمشید-٢٠/١٢/٢٠١٨)جەمشید گەورەترین و یەکەمین پاشای ئەفسانەیی ئێرانی کۆنە ، کە ناوو ناوبانگێکی زۆری هه یە وسەرچاوە کان باس لەوە دەکەن ، کە یەکەمینجار بە جەمشید گوتراوە – پاشا- !(جەمشید یەکێکە لە پاشا ئێرانیەکان کە تەواوی ژیانی تێکەڵ ئەفسانە کراوە).٠(٢-ف-جمشید کیست-٣/١١٢٠١٨) هه روەها زۆرکاری گەوەرەو کە یەکە مجار لە مێژوودا کرابێ .. دراوەتە پال ئەو .وەک دەگوترێ:کە(هه رئەو پاشایەبوو جۆڵەیی و دوورمان وبیناسازیی وپزیشکی وپێشەسازی داهێنا)(٢-ف-جمشید کیست-٣/١١/٢٠١٨) کۆنترین سەر چاوە یەک کە باسی- جەمشید- ی کردبێ ئاوێستایە .)(١-ف-جمشید٠ایرانیوم-٢٢/١٢/٢٠١٨)لە بارەی ناوە کەیەوە دەلێن:(لە یەکێ لە دەقە هیندیەکان(ویشنویورانه،ل٢١٥بە ڕۆژ= خورشید ناوبراوە)(١-ف-جمشیە،ایرانیوم-٢٢/١٢/٢٠١٨) هه روەها

ناوەکەی بە زۆر شێوە نووسراوە :(جەم ،جەمساد،جەمشاسب،جەم ئەلشیز ،هە روەها بە جەمشاه و جەمشازبەکار هاتوووە(٥-ف-داستان جمشئد-/۲۰/۱۲/۲۰۱۸)بە مانای ناوی جەمشید زۆرتر بە ئەوە دەچن کە :(لە ئاوێستا بە ئەمیام و لە پەهلەوی دا بە شێوەی یاما و لە سانسکریتیش یاما هاتووە ، کە هەندێک مانای ئاوا لێکدەدەنەوە – گەشاوە –ڕۆشن)(٥-ف-داستان جمشید-۲۰/۱۲/۲۰۱۸)

وەک دەردەکەوێ دوو زەمەنی لێکدوور بە زەمەنی جەمشید دازانرێ ، یەکەم : زەمەنی زۆر کۆن و سەردەمی ساردیی و بەستەڵەک و یەخبەندانە . دووەم : زەمەنی هاوکات لە گەڵ بابیلییەکان . بێگومان لە نێوان ئەم دوو زەمەنە هەزاران ساڵ هەیە ! کە ئەمەش جەمشیدی سەرەمی بەستەڵەکمان مەبەستە .

یەکێ لە کارە گرنگەکان کە دەدرێتە پاڵ جەمشید (حەوت)کاری گەورەن .

یەکەم : چرایەکە بێ سووتەمەنی دەسوتێ و ڕووناکی دەدات .

دووەم :باڵندەیەکە لە بەرامبەر خانوو لە ئاسمانەوە وەستاوەو ڕۆژ لێیدەداتو سێبەری نیە .

سێیەم :سازێکە دەسکەکەی لە لاژوەردەو چوار تاری پێوە بەستراوەو کە بای لێدەدا وەک بڵێبێت ئاوازی لێ هەڵدەستێ .

چوارەم : مەشێگەلەکە لە زێڕدروستکراون و کە دەفەن و دەنگی فەینیان دەت ، ئەگەر کەس ژەهری خواردبێت بەو دەنگە چاک دەبێتەوە .

پێنجەم : سوراحییەکە ئەگەر مەی بە سەڕەت کەس تێبکەی هەریکەو ڕەنگێکە و تادەگاتە ئەو کەسەی کە بە ناوی ئەوکراوەو مەیەکە بەڕەنگی ئەو دەڕژێتە پیاڵە .

شەشەم : ڕووبارێکە و لە نێو ڕووبارەکە پردێکەو لەسەر پردەکە تەختێکەو لە سەر تەختەکە پەیکەرێکە ئاو بە یەکسانی دا بەش دەکات ، ئەگەر دوو کەس کێشەیەکیان هەبوو چوونەلای پەیکەرەکە ، ئەوەی کە درۆی کردووە ژێر ئاودەکەوێ و ڕاستگۆیەکەش سەر ئاو .

حەوتەم :گومبەتێکی دروستکردبوو نێوەی سپی و نیوەی ڕەش ، ئەگەر کەسێ دەمرد شەوی سێیەم گیانی دەهاتەوەو ئەگەر ئەو گیانە لە سەر لایە سپییەکە بوایە ئەوە بەهەشتی بوو ، ئەگەر چووبایەسەر لا ڕەشەکە ئەوە دۆزەخی بوو .(د٤-ف-حفیفی، ص٦٣٥-١٣٨٣،٦٣٦-)

جەمشید بەو زانایی و دەسەڵاتە زۆرو پشتگیریە خوداوەندیەوە کە هە یبوو ، لە سەرتا زۆر کاری چاکی کردوو ژیان لە سەردەمی ئەو ژیانێکی بە هەشتیانە بوو لە هەموو ڕووێکەوە هەتا نەخۆشی و مردن نە بوو ، دواجار ئەهریمەن زەفەری پێ برد و کەوتە خراپە کردن و خوداوەندیش – فەڕی ئیزەدی – لێساندەوە .

چێڕۆکی ژیان و سەردەمی – جەمشید پاشای ئەفسانەیی – دوورەو درێژە ، ئەوەی ئێمە مەبەستمانە لەم لێکۆڵینەوەیەدا ، ڕزگارکردنی خ□ک□ کەیە لە(لافاوی بەفر) ی دونیاگر ومانەوەی ژیانە بە هه موو پیکهاتەکانی بەمر□ق و گیانلەبەرو گیاو دارو درەختەوە لە ئەنجامی دروستکردنی (بەهه شتی ژێرزەوی) و پەنادانی تێیدا بەسەرکردایەتی و پێشڕەوایەتی جەمشید پاشآ

پێشتر گوتمان جەمشید خاوەنی – فەڕی ئیزەدی – بوو ، خوداوەند هێزو پشتگیری خۆی پێدا بوو ، جەمشید بە پێی ئاوێستا(خاونی سێ فەڕە، یەکێـــک لەوان فەڕی ئیـــزەدیە ، مەبەدیە- ئیمانـــدار-یەودەگاتە میهر.فەڕی شاهی دەگاتە فەرەیدوون ، فەڕی پاڵەوانی و جەنگاوەری دەگاتە گورشاسب).(١-ف-بهار،دکترمهرداد، ل١٣١٨،٢٢٤) لە بەرامبەر پێشهاتیکی گەورەی جیهانی – ئاهورا مەزدا – داوا لە جەمشید دەکات – وەر- دروست بکـات ، وەر ئەو جێگـایەیە کە هـه رچی ئافەریـدەی خوداوەندە تێیدا دەپارێزرێ .

کە جەمشید شمشێری پادشایەتی دەگرێتە دەست و زەمەنیکی پر لە خۆشی بەسەردەبات بە خۆی و خەڵکەکەوە سێ جار وڵات فراوان دەکات بە هۆی ئەوەی کەلەزەمەنی ئەو مردن نا بێت و زەوی بەرە بەرە تەنگ دەبێت ، تا ئەو وەختەی کە (زستانێکی سەخت ڕوو لە وڵات دەکات ئەهورا مەزدا ئەنجومەنی خوداوەندان لە ئیری□نقیچ کۆدەکاتەوەو جەمشیدیش لەو کۆبوونەوەدا دەبێت ،ئاهورا مەزدا ڕوو لە جەمشید دەکات و پێی دەڵێ : زستانێکی سەخت و ویرانکەر بەڕێوەیە و ئافەریدەکان لە نێو دەبات ، بۆ پاراستنی ئەمانە پێویستە وەرێ – قەڵا یا باغێک – دروست بکەی وو باشترینی کە هه یە هه ڵبژێری و لە وێ پەنایان دەی . جەمشید پرسی ئەم وەرە چۆن دروست بکەم ؟من فەرمانی دروستکردنەکەم پیدای وگوتم : بە پێی خۆت زەوی یەکان ڕیکبخەو بەدەستی خۆت وەر دروست بکە ! جەمشید ئاوای کرد . پاشان باشترین تۆی چوار پێی ومر□ق و سەگ وباڵندەوئاگری سووری داگیرساوی بردە ئەوێ .) .((٤-ف-حفیفی،دکتر رحیمی،١٣٨٣)

وەکو دەبینین ئەو – وەر – ەی کە جەمشید دروستی دەکات بۆ ئەوە دەبێت کە خەلک لەم سەرما کوشندەیە ڕزگاربکات ؛(..ئەوانە – هه موو باشترینەکان- ببە جێژیانی خەلکەکە..تەویلەیێ بۆ ئەسپ و –هۆر- بۆ مەڕەکان وگەورەترین و باشترین و جوانترین نێرینەو مێینەی سەرزەوی ببەرە خوارەوە ..توخمی چوار پێیە جۆراو جۆرەکانی سەر زەوی تۆی چنراوەکان وخوردەنیەکان ببە ئەوێ وجووت جووتیان کەو کە مەردوم لە بێن نەچووەکەی ئەوێ لە – وەر – نەوەک دوپشک و ..هه رچی ئەوانەی ئەهریمەنیـن ڕێبەدەری ئەوێ بکەن).(٦-ف-پناگـاه زیرزمینـی ییمـا-

(٦٤/٢٠١٩
شوێنی وەر لە سەرچاوە ئێرانیەکاندا
مرتضی توهامی دەنووسێ ە یەکێ لە ناودارەکانی شارە ئیرانیەکان وەری جەمشیدە ، ئەو شارە لە ئیرانویچ وژێرزەمین و کێوەکان دروستکراوە) ((مینوی خرد، پرسش٦١بند١٥)) وەر جەمکەرد لە نێو پارسەکان داییەوە وا بە سرواک ئەژێ کە (وەر)جەمکەرد لە ژێر کێوی چەمگانە)((بندهش، بخش چهاردم بند١٩٩))(٥-ف-تهامی، مرتض،ل٤٣-٦٣،١٣٨٣)
لەم سەرچاویەدا دوو خال دەردەکەون یەکەم :جێگای وەری جەمکەرد =دەرینکەیە لە ئیران ویچە ، ئەو ئیران ویچەش دەکاتە ناوچەکانی شاری ورمێ و جێگای بە دنیاهاتنی زەردەشت پیغەمبەرە.ئەو ئیران ویچە درێژ دەبێتەوە هه تا (ویچی کێوەڕەش) لە ناوچەی ڕانیە و دەڕوا تادەگاتە(بوهتان ویچ)ی باکووری کوردستان شوینی ئیستای دەرینکەیەی شاری ژێرزەمینی .ئەوش یارمەتی دەرە کە جوگرافیای ڕوودانی لافاوی ساردی و وەری ژیر زەمینی جەمشید لە گەڵ جیهانی ژێرەوەی داستانی دەمموزی و عەشتار هه ردووکیان لە ئەو دەرینکەیەی ئێستا یەک دەگرنەوە و یەک شاری ژێرزەمینین .
دووەم: دەنووسێ شاری وەری جەمشید لە ژیرزەمین و لە ژیرکیوەکان دروستکراوە ، ئەوش لە گەڵ جیهانی ژێرەوەی داستانی دەمموزی وعەشتارو شاری ژێرزەمینی دەرینکەیەی ئێستا دیسان یەک دەگرنەوەو یەک شوێنن.
هه ر لە نووسینەکەی –مرتضی توهامی- داهاتووە کە ئاهورا مەزدا دەفەرموێ جەمشید (وەریک دروست بکە هه رەباشەکانی چوارپاوهێسترو وڵاخ ومرۆق وسەگ وباڵندەوئاگری گەش وگەرم بەرە ئەوێ) بە ئەوەئ ئافەریدەکان لە زەمانی ساردیە گەورە کە لەبین نەچن و تێیدا سەلامەتبن .ئەمەش هه مان کارە کە گەزنەفون باسی ئەوە دەکات :گە یشتینە جێگا یەک لەدوورەو خەلکەکی زۆرو مەڕوماڵات و گاو ئەسپ دیاربوون ، کە چاویان بە لەشکری ئێمە کەوت ترسان و لەماویەکی کەمدا ئەو حەشاماتە زۆرە لەچاوبزربوون و نەمانزانی بەکی چوون !
ئەو خەڵکە زۆرو ئەم هه موو مەڕوماڵات وئەسپ و گاوگەلەکە – بێ شک – چوونەتەناو شاری ژیرزەمینی دەرینکەیەی هه شت چین بەژێریەکەوەی ژێرزەوی کە جێگای تایبەتی بە مرۆق و ئەسپ و گاو گەلک و مەڕوماڵات و تەواوی پیویستیەکانی ژیان هه بووەو لە لەشکری زۆری گەزنەفەنی پاراستوون ، وەک ئەوەی لەسەرمای ئەستوور ئافەریدەکانی سەردەمی جەمشیدیش خەڵکەی پاراستووە .
ئەنجامی لێکۆڵینەوەکە :-
١-دەرینکەیە وەک شارەکی ژێر زەوی زۆر دەگونجێ شوێنی دابەزینی

ئینەنـاو ئەوانـی تـر بێـت بەوەی کە لە حەوت چێنـی بە ژێـریەکەوە زیاترە، چونکە هه رکەس لە داستانە سۆمەریەکان دادەبەز□ د□ن□ ب□ حەوت دەرگا دا تێبپەڕێ و لە هه ر دەرگایەک بەشێک لە پۆشاکەکانی دادەکەنێ .

٢- دێرینکۆیۆ زۆر لە گەڵ بە هه شتی ژێر زەمـینی جەمشید دەگونجێ ، بەوەی کە جێگای ٣٠٠٠٠ تا ٥٠٠٠٠ هه زار کەسی تێدا دەبێتەوەو جیگای ئاژەل و گیاو گوڵێشی تێدا هه یە ، کە ئەمانە دەپارێزرێن لە دەست سەرمای زۆر و بۆ مانەوەی مر□ق و بەردەوامی ژیان .

٣-جێگـای دێـرینکۆیۆ لە کوردسـتانە ، بە هــه مــان شێــوە جێگــای □وداوکانی دەمموزی و ژیانی و سەردەمی جەمشیدیش هه رلە کوردستانە ، چـونکە سـەردەمی داسـتانی تەممـوز سـەردەمی بەستەلەکەوسـەردەمی جەمشیدیش بە هه مان شێوە سەردەمی لافاوی بەفرو سەرمایە ،وەک دەرکەوت چۆن کە شوێنی جوگرافی دێرینکۆیۆ کوردستانە ، ئەوا هه ردوو □وداوی دابەزین بۆ(جیهانی ژێرەوە) ی داستانی دەمموزی و(بەهه شتی ژیرزەمینی) جەمشیدیش هه ر دەبێت لە م شوێنەو شوێنە هاوچەشنەکانی بێت لە کوردستان.

٤- سـەردەمی دروسـتکردنی دێـرینکۆیۆ لەگەڵ سـەردەمی بە هــه شتـی جەمشیدو سەردەمی دابەزینی ئین□نا وەک یەکەو بە هه موو حیسابان بۆ دوازدە هه زارسال پێش زاین دەگەڕێتەوە ، کە ئەمەش هه مان سەردەمی کشت و کالی ئەشکەوتە ، بەتایبەت کشت وکالی ئەشکەوتی شانەدەر و کۆنترین گوندی کستوکالی ئەشکەوت – گوندی ز□قیا چەمێ – زاوی جمی – ی نزیک ئەشکەوتی شانەدەر .

٥ – کە توانیمان ئەوە بسەڵمێنین کە شاری دێرینکۆیۆی ژێرزەمین ئەو (عالم السفلی)ی داستانی دەمموزو عەشتاری سۆمەریە ، کەواوتە لە هه مان کات دا ..جێگائ هاتنە دەرەوەو زیندووبوونەوەی دەمموزیشە ! ئەگەر جێگای زیندوو بوونەوەو هاتنەوە سەردنیای دەمموزی بیت ئەوا لە هه مان کات جێگای جەژنی سەری ساڵی سۆمەری (زەگموک)ە کە جەژنی سەری ساڵ و زیندوو بوونەوەی دەمموزییە .. هه ر بۆ یە ئەم جەژن و سەری ساڵ و زیدوو بوونەوەی دەمموزی (جەژنی نەورۆز) ێشە ! ئەوەش ئەوە دەردەخات کە هه ر ئەو شاری دێرینکۆی□ی ی□کەمین شاری ژێر زەمینی و یەکەمین شارە کە جەژنی نەورۆزی تێدا پیرۆزکراوە .

.

ئەو سەرچاوەو کتێبانەی بۆ ئەم توێژینەوەیە سودیان لێبینراوە :

کتێبە کوردیەکان :

١-حەسەن،مەولود ئیبراهیم ،قەدەغەشکێنی ،چاپی یەکەم ،دەزگای سەردەم بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە ،٢٠٠٠ سلێمانی
٢-محمد ،مەسعود معمد،گەشتەکەی زینەفەن،وەرگێڕان ،وەزارەتی ڕۆشنبیری و لاوان ،چاپی دووەم ، ٢٠١٢ هه ولێر
٣-هه رشەمی ،شاسوار،داستانی گلگامش ئەو کە قوڵایی بینی ،وەرگێڕان لەسوێدیەوە ،چاپی یەکەم ،چاپخانەی تاران ٢٠١٧، تاران
٤-هه رشەمی، شاسوار، ئاوڕێک لە زمانی سۆمەری ، ناوەندی توێژینەوەی مێژوویی جەمیل ڕۆژبەیانی ..سلیمانی ٢٠١٨
کتێبە فارسییەکان:

١-بهار،مهرداد،پژوهش دراساتیر ایران، پارەئ نخست و دویم، چاپ اول،شاپک ، تهران
١٣٧٨
٢-هولد،جفری هاوس .گزنفون: بازگشت دە هزار یونانی ،ترجمە؛منوچهر امیری،انتشارات نیل باهمکاری موسسە انتشارات فرانکلین ،تهران –نیویورک ١٣٣٩
٣-فرای ، ریچارد نلسون،تاریخ باستانی ایران ،مترجم، مسحود ڤجب نیا ،انتشارات حلمی فرهنگ، چاپ دوم ، تهران ١٣٨٢
٤-حفیفی،دکتر رحیم،اساطیر و فرهنگ ایران ،در نوشتەهای پهلوی ،انتشارات توس ،چاپ دووەم ،حیدری شابک، تهران ١٣٨٣
٥-تهامی ،مرتضی.شاه ارمانی وارمان شهر ،جستارهای تاریخی پژوهشگاه علوم انسانی ومطالعات فرهنگ ،دو فضل نامە علمی –سال نهم ،شمارە ای اول بهار وتابستان ،ایران ١٣٩٧

کتێبە عەرەبیەکان:
١-الماجدی ، دکتور خزعل،عراقولوجی ،عراق ماقبل التاریخ،لاطبعە الاولی ،لبنان
٢٠١٧
٢- الماجدی، دکتور خزعل،انبیائ السومریون ،کیف تحول عشرە ملوک سومریین الی عشرە انبیاء توراتیین ؟الناشر مرکز الثقافی ، ، طبعە الاولی لبنان ، بیروت ٢٠١٨
٣-سعدالله، صلاح،زینفون مسیرە عشرە الاف عبرکردستان،ترجمە ،منشورات دار التاخی ،طبعە الاولی ،مطبعە السلام ، بغداد ١٩٧٣
٤- کریمە، صموئیل نوح،الاسطورە السومریە ، انانا،ارشیگیکال،دیموزی ،ترجمە؛وتقدیم : د.شاکر الحاج مخلف ،تموز طباعە ونشر.توزیع.طبعە الاولی ،دمشق ٢٠١٦
سەرچاوە ی پێگە ئەلیکترۆنیەکان-

تێبینی : بە هوی ئەوەی کە شآری ژێر زەمینی (دەرینکەیۆ) بە شێوەی تەب هیچ سەرچاوەیەک دەست نەکەوت ناچار بووم پشت بە پێگە ئەلیکترۆنیەکان ببەستم و سودیان لێببەنم .

بەزمانی عەرەبی :

١-ع-الباحثوى السوريون- هلبوط الالهةالى العالم السفلى عذابات تموز الالهة الذى مات صبنا الجميع -19/12/2018
https://w.w.w.syr-res.comarticle/9772.html

٢-ع-عشتار الهة الحب والجمال- مهدي سلمان الرسام 25/2/2019
https;//w.w.w.alnoor.se/article.asp?d268624

3-ع-العالم السفلي عند السوريون و البابليون-محمدعلي يوسف-19/12/2018
http://w.w.w.almothaqaf.com/b 1d/923516l

4-ع-اسرارعشتار وتموز – امجد سيجرى -14/1/2019
http;//w.w.w.ahewar.org/s.asp?aid=610006&r=0

5-ع-النص البابلي لاسطورة نزوالالهة عشتار-انانا-الي العالم السفلي- 14/1/2019
http://w.w.w.aly-abbara.com/litteraturepoesie_arabe/Mythologie-_fables/Tammouz_ishtar_bael.html

6-ع-ديرينكويو مدينة كاملة تحت الارض في تركيا- اميرة الجمال18/12/2018
https://w.w.w.noonpost.org/content/23257

7-ع-مدينة ديرينكويو من اجمل المدن العالم تحت الارض-18/12/2018
https://w.w.w.almrsal.com/post/332975

8-ع-ماهية مدينة ديرينكويو ومن بناهاومن حكمها- شيار جمو-12/12/2018
https;//w.w.w.shiyarjemo.com2016/04/blog-post_2.htmi

9-ع-مدينة ديرينكويو من اجمل المدن العالم تحت الارض- المدينة التيتقبع تحت الارض- 21/12/2018
https;//alpha-scl.org/threads/%d9%85

10-ع-صور مدينة الجن في منطقة ديرينكويو- 21/12/2018
https://w.w.w.dreamb0xgate.net/forum/dream384783/

11-ع-ماذا تعرف عن مدينة ديرينكويو- 21/12/2018
https://w.w.w.sbadalrehman.org/t544-topic

١٢-ع-هبوط سيدة الانوثة الى العالم السفلى -٢٠/٤/٢٠١٨
https;//w.w.w.facebook.com/IRAQ/WadyAlrafidyn/potos

١٣-ع-مدينة ديرينكويو احدى-٢١/١٢/٢٠١٨
http://klyoom.com/misceous%d9%85

سەرچاوە ئەلیکترۆنیەکان:
بە زمانی فارسی :
١-ف-ایرانیوم – جمشید -٢٢/١٢/٢٠١٨
http://iraniom.blogfa.com/post/1036%d8%ac%d9
٢-ف-جمشید کدست وچە دربارەاش می گویند؟
https://seemorgh.comculture/history-and-civilization/-and-civilition-of-iran/56046-56046
٣-ف-شهرهای زیرزمینی در ایران و جهان -٢٠١٨//٢٢/١٢
https://w.w.w.topnaz.com%d8%b4%d9%87
٤-ف-پیشدادیان (اولین پادشاهان عالم)اسطورەهاو افسانەها-١٦/١١/٢٠١٨
https://muth.tarikhema.org/article-1342%D9%BE%DC
٥-ف-داستان جمشید در شاهنامەی فردوسی و تحلیل ان –دکتر منصور رستگارفسائی-٢٠/١٢/٢٠١٨
%-https://dr-rastegar.persianblog.ir/3MQ6bQXkdMiDDLOLypEx
٦-ف-پناگاه زیر زمینی ییما/جمشید در دوران عصر یخبندان-اینفو-١٤/١/٢٠١٩
https;//infu.ir%D9%BE%D9
٧-ف- بزرگترین شهر زیرزمینی کشف شدەدر ترکیە-٢٢/١٢/٢٠١٨
http;//namnak.com%d8%a8%d8
٨-ف-دیرینکویو،شهر زیرزمینی زردشتیان+تصاویر-تابناک-١٤/١/٢٠١٩
https;//w.w.w.tabnak.ir/fa/news/231865%D8
٩-ف-ایرانویچ گمشدە -٧، بهشت گمشدە ایرانیان ، ٢٢/١٢/٢٠١٨
http://mehrangjd.blogfa.com/post/22

خلاصە؛-

دیرینکۆیو ..
میان جیهان زیرزمینی داستان دموزی و بهشت زیر زمین جمشید

دکتر: مولود ابراهیم حسن
دانشگاه صلاح الدین /هولیر
دانشکدەای زبان –پخش کردی
Dr.mawlud@gmail.com

افسانه، آیین و باستان شناسی مثلث دیرینه ای هستند که انسان نقش و نگار اندیشة خود را در آنها به جا گذاشته است و فعالیت خود را در آن نشر ان داده است با توجه به تحقیقات علمی نشان داده است که

انسان از روزگاران بسیار دیرین در در زمینة آیین، فلسفه و افسانه تأمل کرده است و بدان اندیشیده است و بر اساس همان آیین، فلسفه و افسانه در کوهها خندق زده است و نقش و نگار آفریده است و معبد، خانه و مسجمه درست کرده است ما برای اثبات این آراء نظر در این پژوهش شهر درینکو ی زیرزمین در شما کردستان را با جهان زیزین داستان اینـنا و دموزی= عشتار و تموز) سومری و (بهشت زیرزمین) جمشید پادشاه کیانی را موضوع پژوهش مقایسه ای قرار می دهیم و به دنبال زمان و نقاط مشترک آنها می گردیم و تلاش می کنیم ارتباط بین آنها را بیابیم و وقایع داستنانی را وارد جغرافیای دیرینکو کنیم و در این مورد نیز به علوم باستان شناسی، تاریخ کهن و نمادهای آیینی و فلسفه این تفکر و اندیشه های کهن پناه می بریم که سررشته و آثار آنها در جغرافیای رویدادهای داستانها دیده می شوددر این پژوهش در حد نیاز از بیشتر از یک تخصص استفاده می کنیم و سود می بریم آن هم علومی چون افسانه شناسی، باستان شناسی، آیین شناسی و تاریخ است که در نزد ما تحقیقات نشان داده است که تخصصها به تمامی ثمره اندیشه و تآمل انسان در تمامی زمانها و مکانها است به همین دلیل در بسیاری از جوانب همدیگر را در بر می گیرند و از همه گسسته نیستند در پایان به نتایجی اشاره می شود که در این پژوهش به آن دست یافته ایم.
کلیداژگان: جیهان زیرزمینی،بهشت زیرزمینی، ایشتار ، دمموزی،جمشید ،دیرینکویو

دكتور: مولود ابراهيم حسن
جامعة الصلاح الدين /اربيل/كلية اللغاة-قسم الكردي
Dr.mawlud@gmail.com
ان الاسطورة والدين والاثار اقدم ثلاثية التي ترك الانسان فيهما اثربسمةالتفكيروالعمل , حسب الابحاث العلمية تظهران الانسان فكر في الكون والدين بداية تفكيرا اسطوريا , وحسب هذه الافكار حفر الجبال وبنيت المعابد والبيوت والهياكل ذات المعني الديني ورموزالاسطوري معا.نحن للاثبات هذه الراي نقارن (مدينة ديرينكويو التحت الارض)والتي تقع في الشمال الكردستان مع العالم السفلي السومري وجنة تحت الارض في زمن ملك جمشيد الكياني ,
ففي ملحمة انانا والدمموزى= عشتارتموز السومرى مع جنة تحت الارض والتي بناها في زمن جمشيد لحماية الانسانية من الفناء من البرد القارص . في بحثنا هذا نقارن ما يوجد من النقاط المشترك بين

الملاحم والمدينة ديرينكويو , مدينة ديرينكويو مدينة ذات الطبقاة الثمانية او اكثر طبقة تحت الطبقة تعتبر من العجائب الدنيا يقارنونها الاثاريون مع الاهرامات الفرعونية من غرابة بنيانها وتكوينها العجيب .ونحن نحاول ان نجد ارض الاحداث المشترك لنزول الي العالم السفلي وبقاء في جنة تحت الارض في تكوين الجغرافي لديرينكويو والهندسة بنائها , ونعتكد في بحثنا هذا علي اكثر من التخصص كا(علم الاسطورة وعلم الاثار وعلم الانسان والتاريخ والدين) نحن علي الاعتقاد ان الاختصاصات كلها نتائج للتفكير الانساني في كـل الزمـان والمكـان , فلهـذا ان الاختصاصـات المذكـور يتـداخلان ويتكاملان معا . وفي النهاية نصل الي النتائج المرجوة للبحث .
كلمات مفتاحیە : العالم السفلى ، جنە تحت الارض ، دمموزى ، عشتار ، جمشيد ،ديرينكۆيۆ .

Derinko between the Underworld of Dammuzi Mythy and .Undjamsheed Heaven

Dr.Mawlud Ibrahim Hassan
College of Languages of Kurdish / Salahaddin Univeerworld rsity-Erbil

Derinko between the Underworld of Dammuzi Myth and Underworld Jamsheed Heaven Abstract This study encompasses all human attempts in triumph of mythical achievements. According to scientific researches, it has been proven that Man throughout ages has been a deep thinker, and this accomplishment is the result of several religious, philosophical, and mythical studies and inquiries. The human attempts for thinking and his wonders are found out in the scratched pictures of the caves, the maps, and the structure of temples, statues, and houses. In order to testify our hypothesis, the underworld City of Derinkoyo, the in Northern Kurdistan is carefully studied in relation to the underworld of the Sumerian Enanna and Dammuzi Myth (Ashtar and Dammuzi Myth), also in comparison with the Myth of Kayanida King’s Jamsheed. The study addresses the mutual points between these myths, and it also explains the times of their events and their repeated themes as well. The

study is a bridge between these myths as it aims to study the very details of the events and their histories in relation to the geography of Derinko. In order to academically achieve this target, the study appeals to anthropology, classical history, religious symbolism, and philosophical cryptography. Besides, any hint, connotation or reference that illustrates the civilizational backgrounds of these myths is utilized. In order to complete the academic mission of this research, an interdisciplinary approach is taken into consideration; mythology, ecology, religious studies, anthropology and history are the crust of this scope. In regard to this, studies and researchers have found out that all these specialties are the results of human wonder no matter what time or place these specialties have been. That is why, in many aspects, these specialties mirror each other and lead us to profound joint results.
Keywords: Underword,Underword Heaven, Dammuzi, Ishtar,Jasheed, Dernkoyo.
Dr.Mawlud Ibrahim Hassan Assist Prof. Salahaddin University-Erbil

---

سوپاسی تایبەت:

زۆر بە گەرمی سوپاسی برایانی بەڕێزم دکتۆر جیهادو دکتۆر فهری ومامۆستا بوخاری عەبدوڵلای قەسرێ دەکەم ، کە کورتەی توێژینەوەکەیان بۆ کردووم بە فارسی و ئینگلیزی ، هە روەها سوپاسی هە موو ئەو بەڕێزانەش دەکەم کە پێشتر لە وەرگێڕانی کورتەی نامەی ماستەرو دکتۆراو توێژینەوکان هاوکاریان کردووم ، کە دەبوایە لەکاتی خۆی ناوم هێنابوان ..داوای لێبوردنیان لێ دەکەم . مەولود

دکتۆر مەولود ئیبراهیم حەسەن

زانکۆی سەلاحەددین/هە ولێر

کۆلیژی زمان / بەشی زمانی کوردی

Dr.mawlud@gmail.com

-٢٠١٨

٢٠١٩

دانپیانانەکانی مەلا بختیارو هەڵوێستی گەڕانخوازان!... مستەفا باهر

مەلا بەختیار، ئەندامی پێشووی مەکتەبی سیاسی یەکێتی نیشتمانی، لە لێدوانێکدا کە بە بۆنەی بڵاوکردنەوەی کتێبەکەیەوە ئەنجامی دا، چەندین ڕوداوی کوشتن و تیرۆری ئاشکرا کردکە لەلایەن یەکێتی نیشتمانی کوردستانەوە دژی نەیارانی سیاسیی ئەنجام دراوە. مەلا بەختیار زەربەی ئەو تاوان و تیرۆرو کوشتنانەی خستە ئەستۆی نەوشیروان مستەفا .

هەرچەندە نەک مەلابەختیار بەڵکو کەسانێکی تریش باسی ئەو تاوانانە دەکەنو بە هەمان شێوە پەنجەی تاوان بۆ نەوشیران مستەفا ڕادەکێشن، بەڵام سەرانی ئەوکاتەی یەکێتی نیشتیمانی بیانەوێت یان نا، بەرپرسن بەرامبەر بەو هەمو تاوانەی کە نەوشیروان مستەفا ئەنجامی داوە،چونکە جیا لەوەی کە لە کۆبونەوەی خۆیان چی ڕوی داوە یاخود چی وتراوە بەجێی خۆی، بەڵام هیچ کام لە بەرپرسانی یەکێتی بەشێوەیەکی ئاشکرا ئەم تاوانانەیان ئیدانە نەکردوە بەخودی مەلابەختیاریشەوە.

بەڵام لە ئیستادا کەمەلا بەختیار بەشێوەی ئاشکرا پەردە لەسەر ئەم تاوانانە هەڵدەماڵێت. لە بەرامبەردا گەڕانخوازان بە تەواوی شپرزە بوون و بەشێوەیەکی زۆر فاشیستانە هێرشدەکەنە سەر مەلابەختیار،کار بەوە گەشتوەکە ژمارەی تەلەفونی خیزانی ئەو بڵاودەکەنەوە ،کە ئەمە یەکێکە لە قێزەوەنترین کارەکان کە دەستی بۆ دەبەن، ئەم کارە دواکەوتوە فەرهەنگی ئیخوانەکانی میسرە کە بەدیاری نێردراوە بۆ بەشێک لە گەڕانخوازان لە گردەکە.

لە بری ئەوەی بە شێوەیەکی عەقڵانی و بە بەڵگە جوابی مەلابەختیار بدەنەوە،جگە لەوەی کەمەڵێک جنێوی بازاڕی ڕیزدەکەن،دەکیمێنتێکیان بڵاو کردوەتەوە کە باسی پەشیمان بوونەوەی مەلابەختیار دەکات کاتێک کە دیل بوە لای ئەوان. بەڵام لە راستیدا هیچ وتەیەکی زیندانی سیاسی لەژێر ئەشکەنجەدا بەهەند وەرناگیرێت،کەسانێک لەسەرهەربیرو باوەڕێک گیرابێتن ولە بەرامبەرمەرگدا ڕاگیرابێت کەمەڵێک فاشیست

لێکۆڵینەوەی لێ بکەن چۆن دەتوانێت بە ئازادانە قسە بکات، بۆیە ئەو بەڵگانە هیچ بەهەند وەرناگیرێت.
ئەوەی لەم ماوەیەدا بە تەواوی بۆ خەڵکی کوردستان ڕوون بووەوە لەزاری بەرپرسانی ئەو بزوتنەوەیەوە ، ئەوەیە کە بەرپرسانی بزوتنەوەی کوردایەتی بە هەمو حزب و باڵەکیانەوە ،دەریان خستوە نەک شۆرشگێڕ نەبوون، بەڵکو کۆمەڵێک چەتەو ڕێگربوون لەو شاخانە خەریکی کوشتنی خەڵکی هەژاری کوردستان بوون،کە دەسەڵاتیشیان کەوتە دەست بوون بە مافیاو جگە لەوەی کە سەروەت وسامانی سەرزەوی ژێرزەویان تاڵانکرد بۆ خۆیان ،ئێستاش کەوتونەتە دزینیی پاروی دەمی منداڵانی هەژاران.
بۆیە دەبێت خەڵکی کوردستان تا زوە خۆیان ڕزگارکەن لەم دەسەڵاتە کە لە شاخ و شار هەمیشە بون بە مایەی دەردیسەری بۆیان. چونکە تا ئەمانە دەسەڵاتداربن ژیان و گوزەرانی خەڵکی ساڵ بە ساڵ بەرەو خراپی دەڕوات . بۆیە تەنها ڕێگا لەبەردەم خەڵکی کوردستان یەکگرتنی کرێکاران و هەژارنی کوردستانە بۆ ڕاماڵینی ئەم دەسەڵاتانە.

مستەفا باهر
٣٠/٩/٢٠٢٠

بە بۆنەو ڕۆ ئەروپایی فرەزوانی، ٢٦ مانگەو سەپتامبری … موختار کەریمی

٢٦و مانگەو سەپتامبروو گرد ساڵێو جە ئەروپانە ڕۆ ئوروپایی فرەزوانین. ئی ڕۆوە بە وەرنیاروو شۆراو ئەروپای جە ساڵێو ٢٠٠١ی، کە ساڵێو فرەزوانی بە جە سەرانسەرو ئەروپاینە، پەسەو رە ئەروپایی فرەزوانی دەسنیشان کریا. چا ساڵەولای گرد ساڵێو چی ڕۆنە بە مەراسمە وچالاکیە جەراوجەرە جە وەڵاتە ئەروپاییەکانە جەژنەو ئی رۆیە گیریۆ و چی جەژنانە ڕێز جە فرەزوانی گێریۆ و بانگەشە کریۆ پەی پارێزنای فرە زوانی و فێربەی چنزوانی. هەر پی بۆنەوە

پ□یواز□ن ک□ ئ□م□یچ ب□شدار□ ئی ج□ژنا بیم□ و چالاکی□کاو و□ما وزم□ پا□وو ئوروپای□کا و پ□ی ئ□شناسای و ه□رپاس□ پ□ی پار□زنای زوان□ک□یما ه□و□ وت□قلاو و□ما وزم□ ه□رمان□. پ□□ ب□دل ئی □□و□ ج□ گردلای□تا پیر□ز ب□.

نزیک□و ٨٠% ح□ش□م□توو دنیا□ دو□زوانی یان چنزوانین. ئین□ پا مانا□ ک□ چنزوانی دیارد□و گردی و سروشتی و و□رو□□او□ن ب□□ام ت□کزوانی دیارد□و د□گم□ن و و□رت□سک□ن. ئا ک□س و لای□نا ک□ هیشتا چی واق□عی□ت□ی□ نیاوا□ن□ن□ و یان گ□ر□کشا نی□ن بیاوان□ و و□رموو ت□کزوانی وینا، ی□کجار ب□ ه□□□ر□ لوان□ و ج□ دما□□ن□ س□ر□شا ت□ق□ ت□و□ن□ س□خت□کاو ک□سا□انی و شاه□یر□. ب□ تایب□ت چی س□رد□م□ن□ ک□ ب□ س□رد□موو گل□بالیزاسی□نی نام□ نری□ و ی□ ج□ تایب□تم□ندی□کاش ئ□ژایی داین ب□ فر□زوانی، و□رم وینای ب□ ت□کزوانی□و ش□و□(کابوس)ش ئینا ش□نیو□ و هیچی□ت□ر!!. ی□ ج□ تایب□تم□ندی□کات□ری ئی س□رد□می□ دیارد□و ک□چک□رد□ی و یاگ□فا□□ ح□شیم□توو گل□رگاکان ک□ ب□ ب□ ه□کاروو ب□وجوو□ئامای گل□رگ□ی فر□زوانی. ئی دیارد□، دیاد□و گل□رگ□یی تاز□ن و س□رنجوو ک□م□□شناس□کاش پ□ی لاو و□ش ه□رکشت□ن و پ□یچ□ری□ فر□ش س□ر□و کریا. چی پ□یچ□ریان□ فر□زوانی ئ□ژایی تایب□توو و□ش ه□ن و زانایاو وی□روو ک□م□□شناسی ئی ئ□ژایچش□ پ□ن□ م□□ا.

– فر□زوانی چ□ش□ن و تایب□تم□ندی□کاش کام□ن□

ئ□لف. تاکی فر□زوان:

فر□زوان یان چنزوان ب□ تاک□و یان ئانزان□و وچی□، ک□ توانایی ئ□ن□یاوای و قس□ک□رد□ی ب□ لای ک□م□و□ دو□ یان چن زوان□ش ه□ن و متاو□ ج□ وی□ر□ ج□راوج□ر□ ژیوای □وان□یش□ن□ ب□کارشا بار□ . ئین□ لای ک□موو ئی ب□هر□م□ن□ین□ و پ□ی ئا تاکان□ ک□ ج□ وانای و نویست□ی ب□ ب□ش□ن□. ئا تاکا ک□ ج□ وانای و نویست□یچ ب□هر□م□ن□□ن□، جیا ج□ ئ□ن□یاوای و قس□ک□رد□ی، تاوا پا زوانا بوانا□ و بنویسایچ.

ه□کار□ ف□ربی□ی تاک□ فر□زوان□ فر□ن□، پ□ی نموون□ی:

ف□رگ□: زا□□□□و ه□ورامی زوان ک□ ج□ م□ریوان□ن□ مل□ ف□رگ□، مجبور□ن زوانی فارسی، ک□ زوانوو د□س□□اتین ف□ر ب□. هامکات چ□نی ئان□ی□ پ□و□ن□□ □وان□ش ه□ن چ□نی زا□□□□ س□رانی زوان□ و چا□□شایؤ□و س□رانی ف□ر ب□.

گل□رگ□ی ت□ک□□او: ج□ گل□رگ□و□ن□ ک□ فر□زوانی دیارد□و ئاساین و ت□نان□ت هامسای دیوا ب□ دیوار زوان□ت□رش ه□ن و □وان□ پ□و□ن□ی ک□م□□ای□تیش چ□نی هامساک□یش ه□ن، ه□کار□و□ن پ□ی ف□ربی□ی زوانوو هامساک□یش.

ک□چب□ری: ئا ک□چب□را ک□ ب□ ه□ر ه□کار□و و□□اتوو و□شا مازا جیای و

جە وەڵاتەو غەریبەنە گرساوە، مەجبوورەنە زوانوو ئا وەڵاتیە فەرە با، بەڵام یانەنە و دلە وەشانە هەر بە زوانی ئەدایی وەشا بەینوو وەشانە و چەنی زارۆڵەکاشا قسە کەرا.
هاندەری(انگیزە): تاکەو کە وەش پەنەش وەشەن یان بەرنامەو تایبەتش پەی ئایەندەیش هەن و ملە زوانەو دیایکریا فەر بە.
ب. مەحاڵ یان شاری فرەزوان:
بیەی وەروەڵاوو دوە یان چن زوانە جە مەحاڵەوەنە کە ئەوانە ئی زوانا بەکار میا، چ دلە خانەوادەکانە چ دلە گلەرگەینە. مەریوان و هەڵەبجە دوە نموونەنە کە هەم هەورامی و هەم سۆرانی پاڵوو یەینە بیەیشا هەن و هەم یانەنە و هەم گلەرگەنە شان بەشانەوو یەی هەرمانەشا پەیە کریە.
پ. وەڵات یان قەوارەی سیاسی فرەزوان
ڕەسمیەتی ئیداری و کۆمەڵایەتی و مەدیایی(دەنگوڕەنگیاونەری) دوە یان چن زوانە جە مەحاڵەوەنە یان شارەو تەکەڵەوەنە یان جە چوارچەوەو قەوارەو سیاسینە. چی یاگانە پەی نموونەی تابلوە جادەکا، دووکان و بازارەکا، ئیدارە و هەرمانگاکا، نامە ئیداریە، نویسیای ڕائەرمانیە(دستورالعمل) پەی بەکارئاردەی دەواودەرمانی و کەلوپەلی و… بە چننە زوانە منویسیا و وچیا. سویس و بلژیک و… نمونە ئی وەڵاتانە.

جە کۆتاینە واتەو زانایاو ویەرووە پەروەردەی جە ویر نەکەرمە کە ماچا: زانای هەر زوانیو، کرەوەیوەن پەی کەردەیەو دنیایە تازە و فەرهەنگەوە تازەی. هەر ئانزانەو کە چن زوانە بزانە، پیسەن بیەی چن ئانزانا جە جەستەوەنە.

موختار کەریمی
ئاڵمان- ٢٠٢٠.٠٩.٢٦

دارستانەک لە تەمتومان … شیعر/ کاوە عوسمان عومەر

خەزگەیەک بە گەیشتنە..

کڵپەی چاوی ئاسمان،
دەربازبونێ ،
لە چەقۆی ڕۆشتن..
لەسەر ملی باڵندەی خەم،،،
تا شەونخونیەک لە دارستانێ..
لە تەم نەبینی،،
دەروازەی تەمتومان ناکرێتەوە،،
ئەبێ مەنزڵگەی ئەرخەوانی مانگ..
بەفرمێسکی نمەی شیعر..
چەند دووربێ ،،
بەڵام زۆر نامێنێ..
لە زەریای شەوێکی ڕەسشپۆشا ،
دەربازم بێ،،
تا بۆنی گوڵاوی …
شنەبای سپێدە بکەمەوە ، سیسرکێ،،
دیارە جێماوە لە نێو ئەبەدیەتی ..
گژو گیایەکی تەڕ، خەونی..
خاڵخاڵۆکەیەکش پێش کەوتنەخوارەی..
ئاورنگی عیشقێک
......
لە ڕێگادا، بە چرپەیەک پێی ووتم،،
کات نەماوە، بچینەوە ئەو شوێنەی …
بریسکەی ئەستێرەکان،،
لە چەمی ئێوارەدا…
ئەبوونەوە بە پەری ئاو،،،
ساتێ بۆ مەرگ،،
ساتێکیش بۆ ئاوێزان،،
بە پرچی ڕژاوی هەتاوێک،،،
لەوانەیە برینی کراوەی ڕۆژەکان،،،
نەهێڵێ فریای بینینی..
سەمایەکی تری پۆلە کۆترە..
ئاڵتونیەکانی سەرمێرگی…
خۆشبەختی بکەوین،،
چەند خۆشە، هەورێکی مەست..
بەدەر لە کیمیای زانست و ماتماتیکی…
هاوکێشە سەختەکانی لۆژیک…
بکەیتە پێخەفێک،،

چیای تەمتومان..
شیبەتەوە بە وشە سرکەکان، درەخت،،
لەسەر پەنجە بەوەتەوە ، چرای..
داگیرساوی چاوی ئەویش..
ڕێگای نووری خەدەزینەوە بە..
....
نزرگە کانی چاوەڕوانیش ئەبە،،،
چەندە دووربن ،،
لە لەوی خوێنینی..
خونچەکانی بەهودەیی؟،
ساتە پێش مەرگ و…
ساتە دوای مەرگ،،
لە ویستگەیەک بەرەو شاری گومڕایی،
بینیمەوە، پاش ساڵانێک…
لە بەرد و خۆڵ و سەراب،
وەک پەیکەرێک لە تەم دەرکەوتەوە،،
چرکەکانیش خەریک بوو،،
لە گریان بوەستن،،،
وەڵامەکان باڵی فڕینیان قرتا بوو،،
بەیە دیدەنی ترم سپاردەوە،،
بە شەپۆلە مەستەکان،،،
بەدەر لە کات و شوێنە کان.
....
گەر ویستت بمبینیتەوە،
دارستانێ لە تەمتومان ناونیشانمە،،
سەراخی ئەسپە هەڵهاتوەکانی
بەهەشت ئەکەم،،
تا بگەمەوە قەراغ وڵاتێ،،
نێوان ڕەشەبا و بەستەڵەک،،
کە لاتم،،
هەموو شتێک ئەبریسکێتەوە،،
ئاو ئاوریشمە،،
جەستە ئۆقیانوسی فڕیو،،،
شوێن و کات ،،
پانتاییەکی بەرجەستە..
لە بونێک لە ئەفسانەی زیوینا
....

هەڵەی شوێنێکە،
چیتر ک□ یناکاتەوە،،
بە لمی وریوی ڕۆحی کۆچەرێک،،
هەیە بوونی،،
بە هەڵە لە تۆڕی ماسی ..
شوێن و کاتەکانا فڕێدراوە.
هەشە پێش کاتەکان هاتوە، هەشە
شوێنەکان بیریان چوە،
کە ئەو هەیە، هەشە
بێ شوێن ، بێ کات…
لە دورخەی نامۆیدا ئۆقرەی گرتوە،،
بەڵام گەرتۆ هەبی،
نەشوێن ، نەکات
لە یەک دورن، نە ڕۆح…
پێیان نامۆیە، کە نەشبی،،،
شوێنەکان لە کۆتایی میلۆدیای…
ئێستا پەراوێزن ،،
....
شن□ بایەکی سەرگەردان
لە نێوان مەرگێکی هاتوو..
مەرگێکی ڕۆشتوو..
یاداشتی شوێنەکان بە شەقامەکانا ،
ئەنوسێ دوای تۆ،
کتێبێکە تەنیایی…
هۆنراوە بە هۆنراوە،،
لە ڕۆحا پاشماوەی..
نوسینی سەر بارانی لێ جێدەمێنێ،،
کلیلی دەرچوون نیە، تۆ..
لە هەر شوێن و کاتێکا هەبیت،...
لەگەڵ خۆت ئەتبرد،،
کلیلی سندوقی
کریستاڵی دڵ،
تەنها بەلەمێک لەوشە وخەم..
ئەمێنێتەوە، ناچارە سەفەر،،
لەسەر لەپی ئەستێرەی…
چارەنوسا بۆت بنوسێ،،
کۆچەری خۆی شوێنە، یان جێگەکان

پەرداخی ڕژاوی دوورین؟
زەریا لە چاوتە،
یان چاوت،،
زەریای قوووڵی کات ئەخولقێنێ؟
....
کوپێ قاوە،،،
لە ژێر مانگێکی شین..
لە غەریبی و..
چنگێ شیعری شیرین،
لەگەڵ تۆدا خۆشە،،
ئەو ژنە گوڵپۆشەش،،
کە خەرمانی یادەوەریە لەبیرچوەکانی ..
بە پاسکیلێکەوە بردە…
دارستانێ،،
لە جادووی جوانی چرکەیەکا وونبوو

....
کام ئاگر بە کڵپەترە،،،
گەر ساتێ
بۆ مەرگ مابێ؟
تا چاو بڕکا ل□م□، هەڵبەتە..
دەربازبوون گەڕانە،،
بۆ دەروازەی گزنگێک،،
لەوبەر ڕۆخی ئەندێشە،،
چارە، تەنها پەرتووکێ ..
لە شەونم ونوورێ،،
لە دڵ خۆیدا،،
کورسیەک لەسەر شەپۆل،
کوخێک لە شیعر،
دارستانێک لە تەمتومان
لە ڕۆح خۆیدا،
تەنها پەرادیسە.

هایکۆ … ڕێبوار غەریب

لوتکەیەکی بەرز،
هه ڵۆیەکی پیر؛
چاوەکانم کز دەبینن!

تەم ومژه،
نابینێت کێوی حاڵم؛
چاوی دڵت!

لێزمەی باران،
لەژورەوە سەرینەکەی تەڕ؛
دایکی شەهید!

گەشتێکی دوور،
سێبەری پیرە دارێک؛
ماندو ب□ پێوە!

لەدامێنی چیادا،
کەوێک دەگری؛
قاقای ڕاوچیەک!

باران دەیشوا،
با دەی نێژێ؛
جەستەی گەڵا!

بەدزی ئەستێرەکانەوە،
جارجار لەکانی دەڕوانێ؛
مانگ !

ڕای دەژەنێ یاده وەریت،
دڵی مردووم؛
بێشکەی خەیاڵ!

دڵ□ پێ فرمێسکی سوێر،
یادەوەریەکی شیرین؛
لەڕۆژگارێکی تاڵ!

بۆ هه ناسەیەکی گەرم،

ملیان ناوە بە هەناسە ساردیەوە؛
کۆچبەر!

بەوتاڵیەوە،
یادێکی شیرینی بیرخستمەوە؛
گوڵە ژاڵە!

چاودێرێ ،
بەسەرماوەی دەوەنەکانەوە؛
دارچنار!

خۆشترین ئاوازی هەیە،
شۆڕەبی حەیران دەکا؛
خوڕەی چۆمێک!

بەشەوقەوە چاوەڕوانە،
بۆنی یەکەم باران بکات،
زەوی وشک وتینو!

بەژێر پیرەدارێکدا،
شوانێک تێ دەپەڕێ؛
بۆنی چاو سەدای شمشاڵ!

تینوی پرژە ماچێ،
خاک لێوی وشک بووە،
نازدەکات سێبەر!

شیعری هایکۆ بۆ منداڵان … ڕەزا شوان

هایکۆ هونەرێکی شیعری ساکار و کورت و ئاسان و کاریگەر و نایاب و زۆر کۆنە لە شیعری ژاپۆنی دا، تا ئەو ڕادەیەی کە منداڵانیش هەڵگری بوونە و لاسایی دەکەنەوە. هایکۆ شێوازێکی جیاوازە و ژانرێکە لە ژانرەکانی شیعری ژاپۆنی. هونەرێکی شیعری ڕەسەنی

ژاپۆنە. لە ژاپۆندا سەری هەڵدا، ڕەگێکی مێژوویی کۆنی هەیە و بۆ سەدان ساڵ پێش ئێستا دەگەڕێتەوە. تا ئەمڕۆش بایەخی هایکۆ کاڵ نەبۆتەوە و لە ژاپۆندا باوی هەیە و گرنگی پێدەدەن. هەر لە منداڵیشەوە بە شێوازێکی ئاسان و سووک منداڵەکانیان فێری خوێندنەوە و نووسینی هایکۆی ساکار دەکەن.
هایکۆ لە قۆناغی یەکەمیدا، لە سەدەی حەڤدەمین دا. بە هەوڵی شاعیری هایکۆنووسی بەناوبانگی ژاپۆنی (ماتسۆ باشۆ: ١٦٤٤-١٦٩٤) گەشەی کرد. بە ڕکابەرێتی ماتسۆ بۆ مامۆستای یەکەمی ئەم هونەرە ناسراوە، یەکێکە لە بەناوبانگترین هایکۆنووسەکانی ژاپۆن. ڕۆڵێکی گرنگی بینی لە بڵاوکردنەوە و لە بە باوکردنی هایکۆ لە ژاپۆن دا.
ماتسۆ، وازی لە مامۆستایی و لە ژیانی خۆشی شار هێنا. وەکو شەیدایەکی هایکۆ، دێ بە دێ دەگەڕا، بۆ وەرگرتنی ئیلهام بۆ هۆنراوە و بۆ هایکۆکانی.
(ماتسۆ باشۆ)، شاعیر و وێنەکێش (یۆسا بوسۆن: ١٧١٦-١٧٨٤)، (کوبایاشی ئیسا: ١٧٦٢ -١٨٢٦)، (ماساوکا شیکی : ١٨٦٧-١٩٠٢) کە چوار مامۆستای گەورە و ناسراوی زامانی ژاپۆنی بوون، بە کۆڵەکەکانی هایکۆی ژاپۆنی دادەنرێن.
لە ئێستادا شیعری هایکۆ لە هەموو جیهاندا تەشەنەی کردووە. بە دەیان شاعیر لە ئەمریکا و ئەوروپا و ئەفریقیا و ئاسیادا هەن، کە چاویان لە هایکۆنووسانی ژاپۆن کردوون، بە سەدان هایکۆیان نووسیون و دەنووسن. بەڵکو منداڵانێکی زۆریش لە قوتابخانە بنەڕەتییەکانی جیهاندا، لەبەر سووکی و ئاسانی، شیعری هایکۆ دەنووسن.
هایکۆی ژاپۆنی هۆیەکیش بوو بۆ سەرهەڵدانی (شیعری وێنەیی) کە بزووتنەوەیەکی شیعری (ئینگلۆ ـ ئەمریکی) بوو، لە سەرەتای سەدەی بیستەمدا باوی بوو. هەروەها هایکۆ کارتێکردنی لەسەر کارە ئەدەبییەکانی تری ڕۆژئاوا هەبوو.
هایکۆ لە چی پێکهاتووە؟
هایکۆ بریتییە لە هۆنراوەیەکی زۆر کورت، تەنیا بەیتێکە، بە شێوە کلاسیکییەکەی لە سێ دێڕە شیعری بێ کێش و بێ سەروا و بێ ئاواز پێکهاتووە. مەگەر بە دەگمەن دێڕەکانی سەروادار بن. هایکۆ لە (١٧) بڕگە پێک هاتووە. بە گوێرەی ڕیزبەندیی دێڕەکان (دێڕی یەکەم پێنج بڕگە، دێڕی دووەم حەوت بڕگە، دێڕی سێیەم پێنج بڕگە) واتە (٥ بڕگە، ٧ بڕگە، ٥ بڕگە) بە پێی زمانی ژاپۆنی.
بەڵام گەر هایکۆکانی ژاپۆنی بە زمانەکانی تر وەریان بگێڕن، ژمارە بڕگەکان لە سێ دێڕەکەدا وەکو خۆیان نامێنێنەوە،

بڕگەکان کەمتر یا زیاتر دەکەن. بە نموونە، ئەم هایکۆیەی ماتسۆ باشۆی ژاپۆنی، کە لە زمانی ئینگلیزییەوە وەرمان گێڕاوە بۆ کوردی:

گۆلەکی کۆن
بە دەنگی ئاو
لە بەقەکەوە کە نوقم دەبێ

ئەم ئایکۆیەش کە لە نووسینی ئایکۆنووسی ژاپۆنی کوبایاشی ئیسایە:

بەفر دەتوێتەوە
دێیەکە لە ئاوا نوقم بوو
لەگەڵ منداڵەکاندا.

لە پێشا بەم جۆرە شیعرەیان دەوت (هەکۆ) بەڵام لە دواییدا، شاعیری ناسراوی ژاپۆنی ماساوکا شیکی گۆڕی بۆ وشەی (هایکۆ).

هایکۆنووس لە میانەی چەند وتەیەکی ساکاردا، لە کات و شوێنی خۆیدا، بە زمانێکی سادە و باو، هایکۆ دادەڕێژێ و گوزارشت لە هەستی قووڵی خۆی دەکا. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا، هەر وشەیەک لە وشەکانی سەنگ و مەبەستیان هەیە. بۆیە هایکۆنووس بە وردی وشەکانی هەڵدەبژێرێ.

هایکۆ بە زۆری دەربارەی شتانێک دەنووسرێ، کە بە لای خوێنەرەوە زانراوە و نامۆ نین. وەکو ستایشی سروشت، خەسڵەتەکانی وەرزەکانی ساڵ، ئاژەڵان، باڵندەکان، دار و درەخت، گوڵ و گوڵزار، بەفر و با و باران، ئاو،…هتد. یا گوزارشتێکی کوتوپڕی و یەکسەری بۆ بیرکردنەوە و بە دواکەوتنە لە کارەسات و لە دیمەن و لە وێنەکانی ژیانی رۆژانەی مرۆڤ دەکا، لە روانگەیەکی فەلسەفەیی و جوانکارییەوە. بە زۆریش لە دوا دێڕی هایکۆدا (دێڕی سێیەم) تێبینی و مەبەستی بابەتەکە بە دەستەوە دەدا.

ئەوەی ئارەزوومەندی شیعریش، دەتوانن هەوڵبدەن و خۆتان تاقی بکەنەوە و بە ئارەزووی خۆتان بابەتەکانتان هەڵبژێرن و هایکۆی تایبەتی خۆتان بنووسن، پێبەندیش مەبن بە شێواز و بە شێوەی هایکۆی کلاسیکی ژاپوونی یەوە.

هایکۆ بۆ منداڵان:

هایکۆ شایەنی گرنگی پێدانە بە منداڵان، دەشی چێژ و خۆشییەکی زۆریان پێبەخشێت. خوێندنی هایکۆ لە قوتابخانە بنەڕەتییەکاندا، هانی قوتابیان دەدا، بۆ ئەوەی کە فێری بڕگە و وشە ببن، لەبەر ئەوەش کە هایکۆ هۆنراوەیەکی کورت و ساکار و ئاسانە و وشەکانی باون و بابەتەکانیان نامۆ نین بە لایانەوە، لێیان وەرست نابن

و بە ئاسانی وەریان دەگرن. دەکرێ مامۆستای زمان لە قوتابخانەدا، کەمێک هایکەی جیاوازی گونجاو بە پێی تەمەنی قوتابییەکانی، بە خوێندنەوە بە قوتابییەکانی بدا و فێریان بکا بە دەنگەوە بیان خوێننەوە. یارمەتی قوتابیان دەدەن بە بیرکردنەوە لە واتای هایکەکان. دوایش مامۆستا داوایان لێبکا کە خۆیان هایکە دابنێن. بە ئەم مەبەستەش وردبینی زۆری لێیان دەوێ تا بە ئاسانی فێری بڕگەکان ببن. باشترین چالاکیش بۆ هاندان و بە بە ئاسانی فێربوونی بڕگە (شێوازی چەپڵەلێدان)ە، کە لە کاتی خوێندنەوەی وشەکان،

بە هەر بڕگەیەک، یەک چەپڵە لێبدەن. بۆ نموونە: لەگەڵ خوێندنەوەی وشەی (کورد) کە لە یەک بڕگە پێکهاتووە، یەک چەپڵە لێبدەن. بە وشەی (نەورۆز) کە لە دوو بڕگە پێکهاتووە، دوو چەپڵە لێبدەن، بە (کوردستان) سێ چەپڵە لێبدەن،.... هتد.

دەکرێ مامۆستای زمان، بابەتێکیان بۆ هەڵبژێرێت، بۆ نموونە (تەڕەی جاڕجاڕۆکە) داوا لە قوتابییەکانی بکات، بیر لەم بابەتە بکەنەوە و هایکەیەک بنووسن، لەوانەیە کەمێک نووسین و بیرۆکەی جیاواز لە هایکەکانیانی قوتابییەکانی دا بخوێنێتەوە.

پێویستە مامۆستا هانی قوتابییەکانی بدات، کە هەموو هەستییەکانیان بەکاربهێنن. بۆ نموونە گەر هایکەکە لەسەر (بەهار) بوو. داوایان لێ بکات کە بیر لە دیمەنەکانی بەهار بکەنەوە و هایکە بنووسن، ئەو دەنگانەی گوێیان لێی دەبێ، وەک خوێندنی مەلان، بۆنی گوڵان، دیمەنی پەپوولەی ڕەنگاوڕەنگ، تام و چێژی ڕەواس، هەموو ئەو شتانەش کە دەتوانن دەستیان لێبدەن و خۆشییان پێدەبەخشن، لەڕێدا هەر پێنج هەستییەکەی بەکارهێنا. دوای ئەوە پێویستیان بە بیرکردنەوە هەیە لە هەڵبژاردنی ئەو وشانەی کە پێویستییان پێیان هەیە، بە گوزارشتکردن و بە نووسینی وشە و بڕگەکانی هایکەکانیان. دوای نووسین دووبارە پێیاندا بچنەوە و هەڵەکانیان ڕاست بکەنەوە. ئەمەش دەبێتە سەرەتایەکی باش بۆ منداڵان، بۆ درێژەدان بە خوێندنەوە و بە نووسینی هایکە و بە زیاتر پێشکەوتنیان. لە ئەمڕۆدا، لەبەر ئاسانی و کورتی شێوازی هایکە لە زۆر لە قوتابخانەکاندا، وتنەوە و فێرکردنی هێنراوە، بە شێوازی هایکە بووە بە باو. هیچ دەستوورێکی دیاریکراو و پێویست و پێبەندبوونیش بە نووسینی هایکە نییە، تا ببنە تەگەرە لە ڕێی نووسینی هایکەدا، ئەوەی هایکەنووس دەیەوێ، گوزارشتکردنە لە بیرۆکە و لەو تێبینییانەی کە لە هۆشیدان.

ئەمەش بەلای منداڵانەوە جێی سەرسوڕمانە دەربارەی هایکە، کە دەتوانن بە ئازادی و بێ دوودڵی، بە وشەی سادە، گوزارشت لە

بیرو بۆچوونیان بکەن و هایکۆ بنووسن.
کە داوای نووسینی شیعرێکی هایکۆ لە منداڵان دەکەین، بە زۆری بە سادەیی گوزارشت لە هەستی خۆیان دەکەن، دەربارەی ئەو شتانەی پێیان ئاشنا بوونە، وەکو: کەشوهەوا، ئاژەڵانی ماڵی، باڵندەکان، گوڵان، دەشت و چیا، دار و دەوەن، هاوڕێیان، یاری، وەرزەکان، رۆژ و شەو، بەفر و باران و ئاو، دایکان و باوکانیان، مامۆستاکانیانن، خوشکان و براکانیان، یا هەر بابەتانێکی تری لەم شێوانە.
دەکرێ دایکان و باوکان مامۆستاکان لە چالاکی خۆشدا، بەشداری بە منداڵەکانیان بکەن و ناوی لێبنێن هەڵمبەنە"من کێم؟" کە لە شێوەی مەتەڵۆکە دایە. لەم چالاکییەدا داوا لە منداڵان دەکرێ، لە شێوازی هایکۆدا قسەکانیان یا وەڵامەکانیان بنووسن. ئەمە سێ نموونەی هایکۆی"من کێم؟":

بەرەکی خەت زەردم
بە هەموو گوڵێک دەفڕم
هەنگوین دروست دەکەم
ئەم هایکۆ ئاسانە کوردییەش:
بەرزم وەک چنار
نە گیام و نە دار
مزرم وەک هەنار
هایکۆیەکی تر بە منداڵان لە شێوازی من کێم؟:
من لە ئاسمانم
هەڵدێم و ئاوا دەبم
گەرمی دەبەخشم
دەکرێ هایکۆ بۆ منداڵان، کەسێتی بێت یا لە شێوەی نوکتە و جەفەنگیدا دابڕێژرێت، بۆ چێژ و خۆشی بەخشین و بە ئەوەی منداڵان بهێنە خەندە و پێکەنین. بۆ نموونە ئەم دوو هایکۆ فۆلکلۆرییە کوردییەمان بۆ منداڵان کە بە خۆشی و پێکەنین وتراون:
هە دەینە.. دەینە.. دەینە
دەینەی ماڵی مەلایە
پێی لە سەلکە گایە

* * ▪

هەلاتران و مەلاتران
دایک و باوکی جندەکان

دایکم ناردوومی بۆ هێلکان

هەندێ جاریش هایکۆ گوزارشت لە سۆز و لە هەستەکانی ناخی منداڵان دەکا، وەکو خۆشەویستی و دڵڕاوکی و تەنانەت ئازاریش.

پێویستە منداڵانی کوردمان فێربکەین و هانیان بدەین کە هایکۆ بخوێننەوە و بنووسن، بە تایبەتیش ئەو منداڵانەی، کە هۆگری خوێندنەوە ونووسینی شیعرن.

جۆرەکانی هایکۆی منداڵان:

یەکەم: (هایکۆ بۆ منداڵان): ئەو هایکۆیانەن کە شاعیرانی هایکۆنووس بۆ منداڵانیان دەنووسن. کە پێویستە ساکار و کورتبن و بە زمانێکی ئاسان بە پێی قۆناغەکانی منداڵی بیان نووسن، بابەتەکانیش نامۆ نەبن و لەژینگەی منداڵانەوە ئیلهامیان لێوەرگرتووبن.

تا ئەمڕۆ لە کوردستان دا، مەگەر بە دەگمەن هایکۆنووسێکی ناسراوی کوردمان هەبێ کە شیعری هایکۆ بۆ منداڵانی کوردمان نووسیبێت یا بنووسێ.

ئەمانە دوو نموونەی هایکۆن، لە هەڵبەستی هایکۆنووسانی بیانی بۆ منداڵان:

یاریی دووانە
منداڵ بۆ منداڵ دەدوێ
لە ئاوێنەدا

* * ▪

جەژنی لەدایکبوونتە
هیچ شتێکم نی□ بۆتی بهێنم
منداڵان هەمیشە بێ پارەن

دووه□م: (هایکۆ له نووسینی مندڵان) ئەو هایکۆیانەن، خودی منداڵان خۆیان، دەیان نووسن، سادەیی و راستگۆیی و ساکاریان پێوە دیارە. ئەمانەی خوارەوە چەند نموونەیەکی هایکۆن، کە لە لایەن منداڵانی ئەمریکاوە نووسراون:

من تەنیا منداڵم
حەزدەکەم لەگەڵ هاوڕێکانم یاری بکەم
خەندە بکە و شادبە

* * ▪

خۆمان بە هیوا ناودەبەین
داهاتوو لە دەستی ئێمە دایە

خوێندنیش بە باشترە

* * .

دەبینم لەناو بەفردا
ئاسکەیەکی بچکۆلانە
هەوڵدەدەم یارمەتی بدەم
نووسینی: (تیم . ک)، (١٠) ساڵان ـ ئەمریکا.

کیت لە تەمەنی هەرزەکاریدا شەش گۆڵی تۆمارکرد
تۆپی پێیەکە بەر ستوون کەوت
ئایا گۆڵێکی تۆمارکرد؟
نووسینی: (کاتی)، (٩) ساڵان ـ ئەمریکا.

گوڵە سوورەکە جوانە
هەروەها نەمامە گوڵەکانیش ناسکن
هەموو گوڵێک جوانە
نووسینی: (ئیڤان)، (٩) ساڵان ـ ئەمریکا.

بەهار ساڵی جارێک
دێت وەک نەڕەی شێر
لە دەرەوە وەک بەرخ، باع
نووسینی: (شتان)، (١٣) ساڵان ـ ئەمریکا

ئەستێرەکان هەڵهاتوون
دەدروشێنەوە و گەشدەبن
تا رۆژ هەڵدێت
نووسینی: (میتیا . م) ، (٩) ـ ئەمریکا.

بە سەدان هایکۆ هەن، کە لە لایەن منداڵانەوە نوسراون، یا بۆ منداڵان نووسراون.

زۆر لە منداڵانی قوتابی، لە بۆنە و لە رۆژە تایبەتی و جیهانییەکاندا، وەکو: یادی جەژنی لەدایکبوونی هاوڕێکانیان، رۆژی جەژنی نەورۆز، رۆژی جەژنی دایکان، رۆژی جەژنی مامۆستایان. لەسەر کارتی پیرۆزباییکردن لە هاوڕێکانیان، لە دایکانیان، لە مامۆستاکانیان، بە نووسینی سێ دێڕ هایکۆی جوان پیرۆزبایان لێدەکەن.

(*) بۆ نووسینی ئەم بابەتە، سوودم لە چەندین سایتی ئینگلیزی وەرگرتووە.

رەزا شوان

٣٠/ سێپتەمبەر/٢٠٢٠

سەما … فەتاح حەسەن

مەرگ، شوێن و ساتی بۆ نییە
هەروەها (سەما) ش.
بەبیستنی مۆسیقایەك
□□حی خۆمی ئاوێزان دەکەم
پڕبەدڵی خۆم سەما دەکەم،
کێ دەڵێ سبەی..
پێیەکانم سەما هەڵدەگرێ.. کێ؟؟
کەی بمەوێت
زۆر شێتانە،سەما دەکەم
.. سەما نەبێ
نە خۆر، لە خۆرهەڵا تەوە هەڵدێ
نە لە خۆرئاوا□ ئاوادەبێ.
نە دڵ..
مانای عاشبوون دەزانێ
نە پەپوولە
بەدەوری شەمدا دەسورێ،
نە.. هەنگ،تامزرۆی
مژینی هەڵاڵەی گوڵ دەبێ
.. سەما نەبێ
سەرمای زستان و
گەرمای هاوین،
مر□ق، د□تەزێنێ،
دەپڕوکێنێ.
پێکی مەستانە، سەما
دەسا وەرە ئەی خانمەکەم
هەتا ماوین .. سەما بکەین.
سەما،
پیریی و گەنجێتیی نازانێ
گەر ..
گوێبیستی مۆسیقای (زۆربا) ببی و
سەما نەکەی

دڵنیا بە
ئەتۆ شێتی،
بەڵێ..
هەر مەرگ، لە (سێما) م ، دەخات
دەنا، هەرچوار وەرزە
هەتا مابم
سێما دەکەم.

فەتاح حەسەن
دانیمارك /ڤالبی
2019

پیرۆزبێت رۆژی جیهانی مامۆستایان.. رۆزا شوان

دوای ئەوەی کە بۆ یەکەمین جار لە ساڵرۆژی (٥/ ئوکتۆبەر/١٩٩٤) بە فەرمی کرا بە (رۆژی جیهانی مامۆستایان)، لەو ساڵە و لە رۆژی (٥/ ئوکتۆبەر)ی هەموو ساڵێک دا، بە بۆنەی رۆژی جیهانی مامۆستایانەوە، لە هەموو قوتابخانەکان و لە شوێنانی تردا، لە زیاتر لە (١٢٥) دەوڵەت لە جیهاندا، بە فەرمی بەم بۆنەیەوە ئاهەنگی شایستە و جۆرەها چالاکی دەگێڕن. بە گەرمی پیرۆزبیی لە مامۆستایان دەکەن و چەپکە گوڵی رێزلێنان و ئەمەکداری و دیارییان پێشکەش دەکەن. هەموو ساڵێک لەم رۆژەدا، خەڵاتی شایستە پێشکەشی کۆمەڵێک لە مامۆستایانی لێهاتوو و جیاواز و ماندوونەناس دەکەن.

مەبەست لە رۆژی جیهانی مامۆستایان، ئاوڕدانەوە و وەبیرهێنانەوەی گرنگی رۆڵ و پیشەی مامۆستایی و پەیامە پیرۆزەکەی و گرینگی دانە بە فێرکردن و پەروەردەکردن وانە وتنەوە. هەروەها بە باشکردنی بارودۆخی ژیان و گوزەران و پارستنی مافەکانی هەموو مامۆستایان لە جیهاندا.

بێگومان مامۆستایی پیرۆزترین پیشەیە لە هەموو جیهاندا، دایکی هەموو پیشەکانە. مامۆستایان بە نرخترین و گەورەترین سامان و

ژێرخانی پەروەردەیی و رۆشنبیرین.
فێرکردنی باش و پەروەردەکردنی دروست و ئاراستەکردنی راستی نەوەی ئەمڕۆمان، مژدەبەخشن بۆ هێنانەدی ژیانێکی باشتر و خۆشتر و داهاتوویەکی گەشتر و شیاوتر و ئاسوودەتر، بۆ کورد و کوردستان.
لەم پێودانگەوە، دەزانین کە مامۆستایان چی ئەرکێکی پیرۆز و چی بەرپرسیارەتییەکی گرنگ و هەستیار و زۆر چارەنووسسازیان لە ئەستۆدان. (ئەلیزابێس ماخ) دەڵێ:
“لە کاتی ئەنجامدانی پەروەردەکردنی منداڵەکانماندا، هەر هەڵەیەک بکەین، دەبێتە هۆی دۆڕاندنی جەنگێک، کە لە پێناوی دواڕۆژێکی باشتردا دەستمان داوەتێ..”
مامۆستایانی دڵسۆز، ئەی پێشمەرگە ماندوونەسەکانی گۆڕەپانی پەروەردە، کە وەک ئەوەی کورد و کوردستان پەروەر هەندە خۆڕاگر و کۆڵنەدەر بوون، بەبێ مووچ و نیوە مووچە درێژەتان بە پرۆسەی خوێندن دا و بە گیرفانی بە تاڵەوە وانەتان دەوتەوە و دەڵێنەوە.. زۆر بە داخەوە کە دەسەڵاتدارانی کوردستان، پێزانینیان بە خۆڕاگری و بە دڵسۆزیتان نییە. ئەوەتا زۆر بە شەرمانە بە بەلێدان و شەق تێهەڵدان و تەقەکردن و بە توندوتیژی رێ لە خۆپێشاندانە هێمنانە و ئاشتییەکانتان و لە داواکردنی مافە رەواکانتان دەگرن. بەڵام ئێوە زۆر لەوانە شکۆدارتر و دڵسۆزتر رەوشت بەرزترن.
رۆژی دووشەممە (٥/ ئوکتۆبەر/٢٠٢٠) یادی (٢٦) ی، ساڵڕۆژی رۆژی جیهانی مامۆستایانە، بەم بۆنە پیرۆزەوە، جوانترین پیرۆزبایی لە هەموو مامۆستایانی کورد بە تایبەتی و هەموو مامۆستایانی جیهان بە گشتی دەکەین. بە ئەوپەڕی رێزەوە سەری رێز و نوازشتان بۆ دادەگرین. هیوای ئەوپەڕی تەمەندرێژی و تەندروستیتان بۆ دەخوازین.. هەردەم خۆمان بە قوتابی دڵسۆز و بە ئەمەک و بە قەرزارباری ئێوە دەزانین و پێزانینمان بۆ دڵسۆزی و ماندووبوونتان هەیە.. زۆر بە شانازییەوە یادتان دەکەینەوە.. قەرزاری ئێوەین. کە یەکەمین پیت و یەکەمین وشە و یەکەمین رستەتان فێرکردین، لە ئەوەی کورد و کوردستان پەروەرەوە، ئەلفوبێی کوردایەتی فێربووین. ئێوە هەست و سۆز و خۆشەویستی و هاوبەستەبوونمان بە کوردستانی نیشتمانی شیرینمان، لە دەماندا، رواندن و لامان شیرینترتان کرد. ئێوە هیواتان پێ بەخشین و پێتان وتین، لە بەردەم متمانە بەخۆبوون و بڕوای پۆڵاییندا، شتێک نییە ناوی ئەستەم بێت.. ئێوە زۆر شتی ترتان فێرکردین. بۆیە وشەی زۆر سوپاس شەرمتان لێدەکات، چونکە چی وشەی

جوان هەیە کە بۆتانی بنووسین، چی گوڵە جوانی جیهان هەیە پێشکەشتانی بکەین، مەحاڵە ببن بە پاداشت و هاوسەنگ بە رادەی دڵسۆزی ئێوە.

ئێوەی مامۆستایانمان، خۆشەویستی و پێگە و شوێنێکی تایبەتیتان لە ناخی دڵماندا هەیە کە هەرگیز کاڵ نابنەوە. ناتوانین بە قسە و بە نووسین گوزارشتیان لێبکەین.

ئەی قوتابیانی دڵسۆز و خۆشەویست، لە (رۆژی جیهانی مامۆستایان) دا، لە کاتێ ریزبوونتان لە گۆڕەپانی قوتابخانەکانتاندا، وەکو گۆزارشتکردن لە رێز و ئەمەک و پێزانینتان، بە دڵسۆزی و ماندووبوونی مامۆستاکانتان، بە ماوەی خولەکێک سەری رێز و نوازش دابگرن، دوایی بە گەرمی پیرۆزبایان لێبکەن و بە هەر یەکەیان گوڵێکیان پێشکەش بکەن. هۆنراوە و سروودی دڵسۆزی و خۆشەویستی و سوپاسیان بۆ بڵێن. ئەمانەش کەمترین گوزارشتن لە ئاستی شکۆداری و دڵسۆزی مامۆستاکانتان.

هەر لەم رۆژەدا، داوا لە رژێمی رەگەزپەرست و کۆنەپەرستی کۆماری سێدارەی (ئێران) دەکەین، کە مامۆستا (زارا محەمەدی) ئازاد بکەن، چونکە هیچ تاوانێکی نەکردووە و نییە. ئایا فێرکردنی زمانی دایک (کوردی) تاوانە؟ مەگەر تەنیا لای شەمشەمەکوێرەکانی تاریکستانی دەسەڵاتی خوێنڕێژی ئێرانی و کۆماری زیندانستانی تورکیا ئەردۆگانی سیکۆپاتی تاوان بێ. نەک هەر زمانی کوردی، بەڵکو کوردبوونیش بە تاوان دەزانن.

دووبارە پیرۆزبێت رۆژی مامۆستایانی جیهان.

رەزا شوان

نەرویج: ١/ ئوکتۆبەر/٢٠٢٠